

KARAÇAY-MALKAR TÜRKÇESİYLE VE ARAP HARFLERİYLE BASILMIş BİR ESER “KİTABÜ'L-İMÂN VE'L-İSLÂM”

Adilhan ADİLOĞLU*

ÖZ

Bu alışmada, Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Arap harfleriyle basılmış olan “Kitabü'l-İmân ve'l-İslâm” (İman ve İslâm Kitabı) adlı eser hakkında şekil ve muhteva bakımından bilgi verilmiş, ayrıca eserin müellifi İsmail Akbay'ın hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. Eserde kullanılan Arap harflerinin özelliklerine ve yazım hatalarına kısaca değinilmiştir. Eserin dikkat çeken bazı dil özellikleri tespit edilmiş ve bugünkü Karaçay-Malkar Türkçesi yazı diliyle mukayese edilmiştir. Eserde, Karaçay-Malkar Türkçesinde olmayan, Türkiye Türkçesine ait bazı kelime ve ekler ile yine Türkiye Türkçesi aracılığıyla girmiş olan bazı Arapça kelimelerin varlığı tespit edilmiş ve bunların değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmanın sonunda eserin Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine aktarılması yapılmış ve eserin Arap harfleriyle basılmış hali verilmiştir. Bu çalışmanın konusu olan “Kitabü'l-İmân ve'l-İslâm” adlı eser küçük hacimli olmasına karşın bilhassa Arap harfleriyle basılmış olması, içerdiği bazı dil özellikleri ve ayrıca konuyla ilgilenen araştırmacılar için ilk elden yazılı kaynak olması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karaçay-Malkar Türkçesi, Arap Harfleri, İsmail Akbay.

ABSTRACT

In this study information was given regarding the style and content “Kitabu'l-Iman ve'l-Islam” (The book of faith and Islam) which was printed in Karachay-Balkar Turkish and Arabic letters and also author of the book Ismail Akbay's life and his works. Briefly mentioned about writing features and mistakes of Arabic letters used in this book. Remarkable some linguistic features were determined and was compared with the present literary language of Karachay-Balkar Turkish. In this work, not exist in the modern Karachay-Balkar Turkish some words and suffixes borrowed from Turkey Turkish and Arabic were determined and evaluated. At the end of the study, the book was translated from Arabic letters into Latin letters. Then, the book was translated from Karachay-Balkar Turkish into Turkey Turkish. And

* Yrd. Do. Dr., Akdeniz Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-7317-1500,
adilhanadiloglu@hotmail.com.

the Arabic original version was also presented. The book “Kitabu’l-İman ve’l-İslam”, which is the subject of this study, it is very important for researchers. Because it is printed in Arabic letters and there are some interesting linguistic features. Also, this book is one of the first written sources.

Keywords: Karachay-Balkar Turkish, Arabic letters, İsmail Akbay.

Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Arap harfleriyle ilk kitap, eldeki mevcut bilgilere göre, 1909 yılında, Dağistan’ın Temirhan-Şura (bugünkü Buynakskiy) şehrinde basılmıştır. Bu eser, Hacı Lokman Asanî el-Balkarî’nin “Kitâbü Mürşidi’n-Nisâ” (Kadının Rehber Kitabı) adlı kitabıdır. Eserde kadınların hususî hallerinden bahsedilmekte ve İslâm dini bakımından kadınların hayat tarzının nasıl olması gerektiği anlatılmaktadır. Ayrıca eserin son kısmında, Karaçay-Malkar yazılı edebiyatının kurucusu sayılan Kâzım Möçü’nün muhteva olarak 32 farzı konu alan ve halk arasında “İyman-İslâm” (İman-İslâm) adıyla bilinen yüz beyitten müteşekkil bir manzumesi yer almaktadır (El-Balkarî, 1909). Bu eser tarafımızca önce yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış (Adiloğlu, 2005), bilâhare kitap olarak da yayımlanmıştır (Adiloğlu, 2006).

Bu çalışmanın konusu olan “Kitabü’l-İmân ve’l-İslâm” (İman ve İslâm Kitabı) adlı eser de aynı şekilde Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Arap harfleriyle basılmış üçüncü kitaptır. Eserin müellifi Karaçay’ın Yukarı Teberdi kasabası imamı ve mektep hocası İsmail Akbay’dır. Eser 1912 yılında yine Dağistan’ın Temirhan-Şura şehrinde Muhammed Mirza Mavrayev’in İslâm Matbaasında basılmıştır (El-Karaşay, 1912). Eser kapağıyla birlikte toplam 8 sayfadan oluşmaktadır. Bu sebeple eser bir kitaptan ziyade broşür niteliğindedir. Eserin muhtevası ise yukarıda kısaca bahsedilen “Kitâbü Mürşidi’n-Nisâ” adlı 42 sayfalık eserin adeta bir özeti gibidir. Müellif eserinde 32 farza, kadınların hususî hallerinden olan “hayız” (adet görme) ve “nifas” (lohusalık) maddeleri ile “emr-i ma’ruf ve nehy-i münker” (insanlara iyiliği emretmek ve insanları kötülükten sakındırmak) ve “ilim aramak” maddelerini de ilave etmek suretiyle bir Müslüman’ın yerine getirmesi gereken yükümlülüklerini 40 farzda toplamıştır. Yani böylelikle küçük bir cep ilmihali diyebileceğimiz şekilde bir eser teşkil etmiştir. Ancak bu kitap, Karaçay-Malkar Türklerinin İslâm dinini yaygın bir şekilde kabul etmeleri 18. yüzyıl gibi oldukça geç bir dönemde gerçekleştiğinden, hacim olarak küçük olsa da, işlevi bakımından büyük ve önemli bir eserdir.

1. Eserin Müellifi: İsmail Akbay

“Kitabü’l-İmân ve’l-İslâm” adlı eserin müellifi olan İsmail Akbay (1874-1937), Karaçay’ın Yukarı Teberdi köyünde doğmuştur. Varlıklı bir ailede büyümüştür. Babası Yakup Efendi kendi zamanında meşhur bir din adamı, âlim ve eğitimci olup, Karaçay’da Kart-Curt köyünde, Gaspıralı İsmail Bey’in “Usûl-i Cedît” esaslarına göre mektep açan ilk kişidir. Bilâhare Yukarı Teberdi köyüne yerleştikten sonra burada da aynı şekilde bir mektep açarak

eğitimcilik işine devam etmiştir. Onun yetiştirdiği öğrencileri, başta kendi oğlu İsmail Akbay olmak üzere, Karaçay-Malkar Türklerinin gelecekteki aydınlarını teşkil etmiştir.

İsmail Akbay, ilk eğitimini doğduğu köyde, babasının açtığı mektepte aldıktan sonra, babası tarafından Malkar'da Yukarı Bashan köyündeki dayıların yanına gönderilmiştir. İsmail Akbay burada dayısı Zülkarney Efendi'nin medresesinde tahsil görmüştür. Yakup Efendi zeki ve okumaya hevesli bir çocuk olduğuna kanaat getirince oğlunu yüksek tahsil görmesi için Kazan şehrine gönderir. İsmail Akbay buradaki tahsilini tamamladıktan sonra Kırım'a geçerek İsmail Gaspıralı Bey'in Akmescit (Simferopol) şehrindeki “Usûl-i Cedît” okuluna devam eder. Burada öğrenim gördüğü sırada, Kumuk Türklerinin “Hâce-i Evvel”i olarak kabul edilen Abusupiyan Akayev ve Dağıstan'da matbaa kurmak suretiyle pek çok kitabın basılmasını sağlayan Muhammed Mirza Mavrayev ile yakın dostluk kurmuştur. İsmail Akbay buradaki eğitimini tamamladıktan sonra sırasıyla; Tiflis'te, Bakü'de ve son olarak İstanbul Darü'l-Fünun'da tahsilini arttırmak için muhtelif kurslara devam etmiştir (Urusov, 1997:35).

İsmail Akbay, 1898 yılında, İstanbul'daki tahsilini de tamamladıktan sonra memleketine döner. Kendisi henüz yirmi dört yaşında olmasına rağmen, birkaç yabancı dil bilen, pek çok yeri gezip görerek hayat tecrübesi edinen; gerek İslâmî ilimler, gerekse beşerî ve müspet ilimler konusunda muazzam ölçüde yetişmiş bir aydın olarak geri dönmüştür. Kendisine Karaçay'ın idare merkezi olan Kart-Curt'taki medresede müderrislik gibi bazı yüksek mevkili işler teklif edildiği halde, İsmail Akbay bütün bu teklifleri reddetmiş, doğduğu Yukarı Teberdi köyünün mescidinde imamlık ve aynı zamanda babası Yakup Efendi'nin kurduğu okulda öğretmenlik yapmaya başlamış, uzun bir zaman da bu işlerle meşgul olmuştur.

İsmail Akbay'ın, varlıklı bir aileye mensup olması sebebiyle; zenginlikte, makam ve mevkide gözü olmamış; tahsil hayatı boyunca gezip gördüğü yerlerde edindiği hayat tecrübesi ve dış dünyadaki izlenimleri, onu halkını geleceğe hazırlamanın ancak eğitimle olacağına kanaat getirmesine sebep olmuş, bu yüzden de kendisini halkının eğitim işine adamıştır. Köy mescidinde imamlık yaptığı zamanlarda cemaate, çocukların, özellikle de kız çocuklarının, okutulmasının önemini anlatmaya çalışmıştır. Öğretmenlik yaptığı okul için, köyündeki evleri tek tek dolaşarak ailelerinden çocuklarını okula göndermelerini istemiş ve bütün bu çocukları hiçbir ücret almadan okutmuş, çocukların kırtasiye masraflarını da bizzat kendisi karşılamıştır (Hubiyları, 1982:48).

Ancak o dönemde Karaçay'daki mektep ve medreselerin pek çoğundaki eğitim ve öğretim eski usule göre yapılmaktadır. İsmail Akbay bununla ilgili sıkıntıları, İsmail Gaspıralı'nın 17 Nisan 1906 tarihli Tercüman Gazetesinin 39'uncu sayısında yayınlanan “Karaçaydan” başlıklı mektubunda dile getirmektedir. İsmail Akbay, Karaçay'daki medreselerin hemen hepsinde eğitim ve öğretimin eski usule yapıldığını, bu sebeple öğrencilerin tahsil konusunda hem sıkıntılı bir süreçten geçtiklerini ve hem de bu süre-

cin haddinden fazla uzun zaman sarfiyatına mal olduğundan bahsetmekte; eğitim ve öğretimin yeni usule göre yapılması halinde ise 3-4 sene zarfında okutulan derslerin bir yıl kadar kısa bir sürede öğrencilere öğretilbileceğini, ayrıca gerek öğretmenler ve gerekse öğrenciler bakımından bütün bu zahmetin boşa gitmeyeceğini söylemektedir (Akbayoğlu, 1906:2).

İsmail Akbay, tahsil gördüğü yıllarda, bilhassa İstanbul'da kaldığı dönemde, kitap, gazete ve dergi gibi muhtelif basın ve yayın işlerinin bir milletin sosyal ve kültürel yönden gelişmesinde ne kadar büyük önem taşıdığını anlamıştı. Bu sebeple, boş zamanlarında bu işlerin nasıl yapıldığını öğrenmek için bizzat gazetelerde ve matbaalarda işçi olarak çalışmıştır. Memleketinde döndükten sonra matbuat işlerine girmek istemiş ancak maddi ve teknik bakımdan yeterli imkân olmadığı için bundan vazgeçmiştir. Bu yüzden bütün zamanını ve enerjisini, halkını dinî ve millî bakımdan eğitecek kitaplar hazırlamaya sarf etmiştir (Hatuyev, 2014:15).

İsmail Akbay'ın Karaçay-Malkar Türkçesi ve Arap harfleriyle; alfabe, gramer bilgileri, şiirler ve kısa hikâyeleri içeren "Ana Tili" (Ana Dili) isimli ilk kitabı 1910 yılında Temirhan-Şura şehrinde İslâm Matbaasında basılmıştır (Haşhojeva, 2003:14). İkinci kitabı, bu çalışmanın da konusu olan, kısa ve öz şekilde bazı dinî bilgileri içeren "Kitabü'l-İman ve'l-İslâm" (İman ve İslâm Kitabı) adlı eseridir. Müellifin "Mevlidü'n-Nebi" adlı üçüncü kitabı 1915 yılında yine Temirhan-Şura'da ve aynı matbaada basılmıştır. Eser, adından da anlaşılacağı üzere, Karaçay-Malkar Türkçesiyle yazılmış bir Mevlid-i Şerif'tir. Basım tarihi 1915 olmakla birlikte aslında eserin 1898 yılında kaleme alındığı söylenmektedir (Akbaylanı, 1991:98).

İsmail Akbay'ın 1916 yılında Tiflis'te bastırıldığı "Ana Tili" (Ana Dili) adlı dördüncü kitabı ile yine 1924 yılında Batalpaşinsk (bugünkü Çerkessk) şehrinde bastırıldığı "Ana Tili" (Ana Dili) adlı beşinci kitabı; 1910 yılında basılmış olan "Ana Tili" (Ana Dili) kitabının genişletilmiş halidir. Bu kitapların 1916 ve 1924 baskıları elimizde mevcuttur. 1916 basımı ile 1924 basımı arasında muhteva bakımından çok büyük fark yoktur. Dikkatimizi çeken önemli iki farklılıktan birincisi; kitabın müellifi olarak birinci kitapta "İsmail Akbaylanı" yazarken, ikinci kitapta müellifin isminin "İsmail Akbayef" şeklinde değiştirilmiş olduğudur. İkinci olarak dikkatimizi çeken farklılık ise, birincisinde yer alan dinî hikâyeler ile şiir ve metinlerde bol bol kullanılan "Allah" kelimesinin, ikincinden tamamen çıkarılmış olmasıdır (Akbaylanı, 1916; Akbayef, 1924).

İsmail Akbay'ın altıncı kitabı 1926 yılında Batalpaşinsk'te basılan "Tılmaç/Orusdan Karaçay Tilge Tılmaç Kitab" (Rusça-Karaçayca Sözlük) adlı eseridir. Rusça kelimelerin Karaçayca karşılığı Arap harfleriyle verilmiştir (Hubiylanı, 1988:50). İsmail Akbay'ın yedinci kitabı yine 1926 yılında Moskova'da basılan "Bizni Küçübüz, Bizni Ceribizd / Karaçay bla Malkar Tilde Ullulağa Elible" (Bizim Gücümüz, Bizim Vatanımızdır / Karaçay-Malkar Dilinde Yetişkinler İçin Alfabe) adlı eseridir. İsmail Akbay bu eserini İsmail Akbay'la birlikte hazırlamıştır. Bu eser yetişkinlere okumayı ve yazmayı öğretmek için hazırlanmış bir alfabe ve okuma kitabıdır. Bu eserin diğerlerin-

den bir önemli farkı, her bir sayfasının karşılıklı olarak Arap ve Latin harfleriyle birlikte tanzim edilmiş olmasıdır (Abaylanı, 1926).

İsmail Akbay, Sovyet egemenliğinin gelmesinden sonra başlayan rejimin kollektifleştirme faaliyetleri sırasında, sahip olduğu bütün servetini; evlerini, iki dükkânını, kereste imalathanesini ve bir yazlık villasını, bütün tarlalarını ve diğer arazilerini devlet hazinesine devrederek, 1922 yılında Yukarı Teberdi köyünden Batalpaşinski (bugünkü Çerkessk) şehrine taşınmıştır. Burada millî alfabenin teşkili, matbaa kurma ve gazetecilik faaliyetlerine başlamıştır. 1924 yılında, ilk millî Karaçay gazetesi olan “Tavlu Caşav” (Dağlı Hayatı) gazetesinin kurulmasına öncülük etmiş, yıllarca bu gazetede redaktör olarak çalışmıştır. Karaçay’da ilk gazetecilik faaliyetleri 4 Temmuz 1918 tarihinde Batalpaşinski şehrinde Komünistlerin yayın organı olan “İzvestiya Sovyetov Narodnıh Deputatov” (Halk Temsilcileri Konseyi Bülteni) adlı gazetenin yayınlanmasıyla başlamıştır. 1920 yılı Nisan ayında bu gazetenin adı “Krasniye Gori Kubani” (Kızıl Kuban Dağlıları) şeklinde değişmiştir. Bilâhare bu gazete ileriki yıllarda da yayın hayatına devam edecek ve 1957 yılında “Leninskoye Znamya” (Lenin’in Bayrağı) adını alacaktır.

1922 yılından itibaren Batalpaşinski şehrinde Rusça yayınlanmaya başlayan “Gorskaya Bednota” (Fakir Dağlılar) gazetesi ile yayın hayatına 1924 yılının ilk yarısında başlayan “Gorskaya Jizn” (Dağlı Hayatı) gazetesinin muhtelif sayfalarında ve dağınık bir şekilde Karaçay-Malkar Türkçesiyle ilk defa haberler, makaleler, şiirler ve hikâyeler yayınlanmaya başlar. Kısa bir süre sonra da “Gorskaya Bednota” (Fakir Dağlılar) gazetesinin bir tam sayfası Karaçay-Malkar Türkçesine tahsis edilir. Genel olarak Rusça yayınlanan bu gazetelerin bünyesinde gerçekleştirilen bu kısa deneme sürecinden sonra 19 Ekim 1924 tarihinde tamamı Karaçay-Malkar Türkçesiyle “Tavlu Caşav” (Dağlı Hayatı) adında ilk Karaçay-Malkar gazetesi yayınlanmaya başlamıştır. Bu gazete sırasıyla 1928 yılında “Tavlu Carlıla” (Fakir Dağlılar), 1934 yılında “Kızıl Karaçay” ve 1959 yılında da “Leninni Bayrağı” (Lenin’in Bayrağı) adlarıyla 1991 yılına kadar yayın faaliyetine devam etmiştir (Bilimgotlanı, 1975:158-161). 1991 yılı Temmuz ayında “Karaçay” adını alan bu gazete haftada 3 gün olmak üzere yayın hayatına halen devam etmektedir. Ayrıca gazete binasının girişinde İsmail Akbay’ın büyük bir portresi asılı durmaktadır.

İsmail Akbay eğitim ve yayıncılık faaliyetleriyle, kitaplarıyla, şiirleriyle, Karaçay-Malkar Türkçelerinin yazılı edebiyatının gelişmesinde en büyük katkıyı sağlayan kişilerden biridir. Halkının eğitim, kültür ve bilimde gelişmesi için canıgönülden hizmet etmiş ve büyük başarılarla imza atmıştır. Tam anlamıyla milletine gönül vermiş bir vatansever olan İsmail Akbay, 1930’lu yılların başlarından itibaren, Sovyet rejimine intisap eden veya etmeyen, bütün millî aydınların tutuklanmaya başlamasıyla, Batalpaşinski’deki bütün işlerini bırakarak Yukarı Teberdi köyüne geri dönmüştür. Ancak, burada da sürekli takip altında tutulmuş, nihayetinde “halk düşmanı” yaftasıyla 1937

ylında tutuklanmış, kısa bir süre sonra da kurşuna dizilmek suretiyle öldürülmüştür.

2. Eserde Dil Yönüyle Dikkat Çeken Hususlar

2.1. Muhteva bakımından dinî bilgileri ihtiva eden ve Arap yazısıyla basılmış olan “Kitabü'l-İmân ve'l-İslâm” adlı eserde harfler, Karaçay-Malkar Türkçesinin ses özelliklerine göre harekelenmiş, bilhassa ünlüler bu sisteme göre tanzim edilmiştir. Ancak, Hacı Lokman Asanî el-Balkarî'nin “Kitabü Mürşidi'n-Nisâ” adlı eserine kıyasla bu eserdeki harflerin ve imlânın işlenişi çok daha kötü, düzensiz ve özensizdir.

2.1.1. Eserde pek çok yazım hatası vardır. Meselâ pek çok kelimedede چ (çe) yerine ج (cim) harfi kullanılmıştır: necik < neçik ‘nasıl’ (نَجِكْ 2:13), caratuvcu < caratuvçu ‘yaranan’ (جَرَاتُوجُو 3:1), borc < borç (بُورِج 6:10), carhın < çarhın ‘bedenini’ (جَارْحِين 6:14), anıcün < aniçün < anı için ‘onun için, bu yüzden’ (أَنِجُونُ 8:6), üç < üç (أُوجُ 7:1), birinci < birinçi (بِرِنِجِي 7:7), üçüncüsü < üçünçüsü (أُؤِجِنِجِي سِي 6:15, 6:18, 7:5), altıncısı < altınçısı (أَلْتِنِجِي سِي 5:12, 6:16, 7:2), vs. Karaçay-Malkar Türkçesinde sıra sayı sıfatları /-nçI/, -nçU/ ekleri getirilerek yapılır, bu eklerin /-nçI/, /-nçU/ şekilleri yoktur, pek çok yerde /ç/ yerine /c/ ünsüzüyle yazılmıştır. Ancak eserde bu eklerin /ç/ ünsüzüyle de yazıldığı görülmektedir: birinçisi (بِرِنِجِي سِي 7:12), ekinçisi (اِيكِنِجِي سِي 3:2), üçünçü (أُؤِجِنِجِي 3:16), üçünçüsü (أُؤِجِنِجِي سِي 2:9, 7:8), altınçısı (أَلْتِنِجِي سِي 2:10), cetinçisi (جَتِنِجِي سِي 2:11, 5:18), vs.

2.1.2. Bazı kelimelerde ince ya da kalın ünlülü sırada yanlış ünsüzler kullanılmıştır. Meselâ ince ünlülü sırada ك (kef) harfi yazılması gerekirken ق (kaf) harfi yazılmıştır: derikdir ‘diyecektir’ (دِيرِكْدِر 7:2). Aynı şekilde kalın ünlülü sırada ق (kaf) harfi yazılması gerekirken ك (kef) harfi yazılmıştır: inandık (أِنَانْدِيكْ 2:13), vs.

2.1.3. Bazı kelimeler harekesiz yazılmış, bazı kelimelerde de yanlış hareketler kullanılmıştır: kılıbağa ‘kibleye’ (كِبْلَاغَا 6:16), izlemek ‘aramak’ (اَزْلَمَكْ 8:12), anandım < inandım (أَنَانْدِيمُ 3:2), ulub < alıb (أَلُوبُ 3:10), vs.

2.1.4. Bazı kelimeler yanlış harflerle yazılmış, bazı kelimelerde harfler unutulmuş ya da eksik yazılmıştır: ulub < alıb (أَلُوبُ 3:10), kullarıdılar < kullarıdılar ‘kullarıdır’ (كُؤَالَلَهْدِيدِيَارُ 3:3), kalur < kalır (كَالُورُ 3:9), Şis < Şit (شِيْت 4:1), cigirma < cıyırma ‘yirmi’ (جِيْرِمَا 4:10), biñ < miñ ‘bin’ (بِيْئِكْ 4:10), ezkerilib < eskerilib ‘bahsedilip’ (أَزْكَرِلِبُ 4:10), çağılğan < cayılğan ‘yayılmış’ (جَاغْلِغَانُ 5:3), kelürler < kelirler ‘gelirler’ (كِيْلُورُلُر 5:6), tukumuğdan < tukumundan ‘cinsinden’ (تُؤُؤُؤْمُغْدَانُ 7:8), tuyrak < tögerek (تُؤُؤِرَاقْ 7:8), Allahdu < Allahdan (أَلَلَهْدُ 3:5), bayğanbar < bayğanbarğa ‘peygambere’ (بَايْغَانْبَارُ 4:6), vs.

2.1.5. Eserde bilhassa zarf fiil /-p/ eki ile bazı isim ve fiillerdeki /p/ ünsüzleri ب (be) harfiyle yazılmıştır: bilib ‘bilip’ (بِيْلِيْبُ 2:3), tirilib ‘dirilip’ (تِيرِيلِبُ 2:12), kağıb ‘sallayıp’ (قَاغِيْبُ 3:3), çabrak ‘yaparak’ (Çَابْرَاقْ 3:18), köb

‘çok’ (كُوبُ 5:7), çabhan ‘koşan’ (جَابْحَانُ 5:10), cabmakdır ‘örtmektir’ (جَابْمَقْدَرُ 6:15), tabmak ‘bulmak’ (تَابِمَاقُ 7:8), vs. Bu kullanım günümüz Karaçay Türkçesi yazı diline de aksetmiştir. Yani yukarıda olduğu gibi halen /b/ (b) harfi kullanılmaktadır. Malkar Türkçesinde ise önceleri /b/ (b) harfi kullanılmakta iken sonradan /p/ (p) harfine geçilmiştir. Günümüz Malkar Türkçesi yazı dilinde /p/ harfi esastır.

2.1.6. Eserde bazı kelimelerde geçen /-Iw/, /-Uw/ şeklindeki diftongların, günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi yazı dilinden farklı gösterildiği dikkat çekmektedir. Eserde söz konusu edilen diftongların geçtiği kelimeler şöyledir: arıv ‘güzel, temiz, arı’ (أَرِوُ 5:17, 8:1, 8:3, 8:4), arıvlamakdır ‘temizlemektir’ (أَرِوُلْمَقْدِرُ 6:15), arıvğa ‘temize, temizden’ (أَرِوُغَا 8:4), tişirıvdan ‘kadından’ (تِشِيرِوْدَنْ 7:14); cabuv ‘örtü, perde’ (جَبُؤُ 2:16), caratuvçu ‘yara-tan, yaratıcı’ (جَرَاتُؤُجُ 3:1), cazuvçu ‘yazan, yazıcı’ (جَزُؤُچُ 3:7), aluvçu ‘alıcı’ (أَلُؤُچُ 3:10); tiriltüvçü ‘dirilten, diriltici’ (تِرِلْتÜÜچُ 3:1), öltürüvçü ‘öldüren, öldürücü’ (أُولْتÜÜرÜچُ 3:1), cürütüvçü ‘yürüten, yürütücü’ (جÜRÜTÜÜچُ 3:12). Bu örneklerden sadece ‘öltürüvçü’ ve ‘cürütüvçü’ kelimeleri günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi konuşma ve yazı dilleriyle aynıdır. Yani her iki kelime de, eserde olduğu gibi, günümüzde de söylendiği şekilde yazılmaktadır: ‘эльтюрюучю’ ~ ‘öltürüvçü’, ‘джюрюютюучю’ ~ ‘cürütüvçü’.

Eski Türkçedeki /ıg/, /ig/ ses grupları, Karaçay-Malkar Türkçesinde önce /ıw/, /iw/, sonra da /uw/, /üw/ ses gruplarına dönüşmüştür. Ancak, günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi imlâsında bu tür diftonglar, birinci safha esas alınarak yazıda /ıw/, /iw/ şeklinde sabitlenmiştir. Meselâ eserde bazı kelimelerde /uw/, /üw/ şeklinde yazılan diftonglar, günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi imlâsında /ıw/, /iw/ şeklinde gösterilmektedir: ‘cabıv’ ~ ‘джабыу’ (eserde: cabuv), ‘caratıvçu’ ~ ‘джаратыучу’ (eserde: caratuvçu), ‘alıvçu’ ~ ‘алыучу’ (eserde: aluvçu), ‘cazıvçu’ ~ ‘джазыучу’ (eserde: cazuvçu), ‘tiriltıvçü’ ~ ‘тирилтиучю’ (eserde: tiriltüvçü). Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi konuşma dilinde ise bu diftonglar /uw/, /üw/ şeklinde telaffuz edilmektedir. Hatta kimi zaman bu tür diftongların /uu/, /üü/ şeklinde ikiz ünlülere dönüşerek ikincil uzunluklar meydana getirdiği de müşahede edilmektedir. Eserde dikkat çeken bir başka husus ise ‘tişirıvdan’ (kadından) kelimesinin, günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi imlâsında ‘тиширыудан’ olduğu gibi eserde de /ıw/ diftonguyla gösterilmiş olmasıdır. Halbuki bu kelimedeki diftong da günümüz konuşma dilinde çoktan /uw/ şekline dönüşmüştür ve ‘tişirıv’ biçiminde telaffuz edilmektedir.

Son olarak ‘arıv’ (< ET. arığ ‘güzel, temiz, saf, arı’) kelimesine gelince; bu kelimenin Karaçay-Malkar Türkçesinde: ‘ariuv’, ‘aruv’ ve ‘eruv’ biçiminde üç değişik telaffuz şekli vardır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi yazı dilinde ise bu kelime ‘ariuv’ ~ ‘арив’ şeklinde gösterilmektedir. Ancak, bugünkü imlâda gösterilen ‘арив’ şekli yanıltıcı olabilmektedir. Orta hecedeki /i/ ünlüsünden dolayı sondaki diftongun /üw/ şeklinde olduğu sanılarak bu

kelime 'ariv', 'ariüv' ya da 'arüv' şeklinde hatalı okunmaktadır. Bu kelime aslında, eserde de gösterildiği gibi 'ariv' şeklinde iken orta hecedeki /r/ ünsüzünün inceltici etkisiyle /r/ ünlüsü /i/ ünlüsüne dönüşmüş ve kelime 'ariuv' şeklini almış, yazıda da bu şekilde sabitlenmiştir. Karaçay-Malkar Türkçesi resmî alfabesinde alfabede /w/ sesi için de /ÿ/ harfi gösterilirken, pratikte /y/ harfi kullanılmaktadır. Yani, Karaçay-Malkar Türkçesiyle yapılan kitap, dergi ve gazete gibi yayın işlerinde bu alfabeğe uyulmadığı, /y/ harfinin hem /u/ sesi için ve hem de /w/ sesi için kullanıldığı görülmektedir. Haliyle bu da bazı sıkıntıları beraberinde getirmektedir.

2.2. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi yazı diliyle mukayese edilmek suretiyle eserde dikkat çeken bazı ses olayları mevcuttur.

2.2.1. Eserde kelime ortasında ünlü düşmesi tespit edilmiştir: cumşağına 'yumuşağına' < cumuşağına (جُمُشَاغِنَا 7:4). Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi konuşma dilinde bu kelime 'cumşak' şeklinde de söyleniyorsa da yazı dilinde 'джумушакъ' ~ 'cumuşak' (yumuşak) şeklinde yazılmaktadır.

2.2.2. Eserde çift ünsüzle biten bazı kelimelerde vurgusuz orta hece ünlüsü düşmesi kuralına uyulmamıştır. Bazı kelimeler orta hece ünlüleri düşürülmeden yazılmıştır. arıt 'arka, son' (أَرِيتُ 7:2), arıtda 'arkada' (أَرِيتُ 2:15). Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi konuşma dilinde veyahut yazı dilinde bu tür kelimelerde orta hece ünlüsü düşmüştür: арт ~ art, артада ~ artda.

2.2.3. Eserde kelime ortasında ünlü birleşmesi tespit edilmiştir: anıcün 'onun için, o yüzden' < anı üçün (أَنِجُونُ 8:6). Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi konuşma dilinde genellikle bu şekilde söylense de yazı dilinde 'аны ючюн' ~ 'anı üçün' şeklinde yazılır.

2.2.4. Eserde ünsüz benzeşmesi yoluyla ünsüz ikizleşmeleri tespit edilmiştir: cuvummaklıkdadır 'gusüldedir' < cuvun+maklıkdadır (جُومُقَلْدَهْدِرُ 2:5), cıylmaklıkka 'toplanmaya' cıylmaklık+ğa (جِيلْمَقْلَقَا 2:12), 'dirilmeye' < tirilmek+ge (تِرْلِيمِكَا 6:1). Eski Türkçe devresini takiben yaklaşma hali ekinin /-kA/ şekli günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde mevcut değildir. Karaçay-Malkar Türkçesinde yaklaşma hali ekleri /-ha, -ğa, -ge/ şeklindedir.

Eserde kelime ortasındaki /ng/, /nğ/, /ñg/, /ñğ/ ünsüz çiftleri /نك / ng / şeklinde gösterilmiştir: künge 'güne' (كُونَكَا 2:10), engendi 'inmiştir' (أَيْنَكِينُ دِي 3:17), anga 'ona' (أَنَكَا 5:16), müslümanga 'müslümana' (مُسلْمَانَكَا 7:12), körüngen 'görünen' (كُورُونَكِينُ 7:15), ingirge 'akşama' (أِنَكِرَكَا 8:2), vs. Fakat biz eseri Latin harflere aktarırken bu tür ünsüz çiftlerini; 'küññe', 'eññendi', 'añña', 'müslümañña', 'körüññen', 'iññirge' şeklinde aktardık. Çünkü, Karaçay-Malkar Türkçesinde bu tür ünsüz çiftleri telaffuzda istisnasız bir kaide olarak /ññ/ şeklinde bir ünsüz ikizleşmesi meydana getirmektedir.

Karaçay-Malkar Türkçesi resmî alfabesinde /нъ/ şeklinde, fakat pratikte ise /нг/ şeklinde gösterilen /ñ/ sesi yumuşak ve tonlu bir ünsüzdür. Telaffuzu Türkiye Türkçesi ağızlarında da görülen nazal /n/ sesiyle aynıdır.

Kalın ünlülü sırada arka damakta, ince ünlülü sırada ön damakta teşekkül eder. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi imlâsında kelime ortasında görülen ünsüz ikizleşmesi ise Arap alfabesindeki benzer şekilde genellikle /нг/ng/ veya /ннг/nng/ şeklinde gösterilmektedir. Yani kelime ortasındaki ünsüz ikizleşmesi tek bir nazal /n/ sesi gibi gösterilmektedir: къанга ~ kaña (tahta), джангур ~ cañur (yağmur), тенгиз ~ teñiz (deniz), vs. Halbuki bu kelimelerin telaffuzu; ‘kañña’, ‘caññur’, ‘teññiz’ şeklindedir.

Esasen, Wilhelm Pröhle çok önceden bu ünsüz ikizleşmesi kaidesini “Karatschajische Studien” adlı çalışmasında; küññe < kün+ge ‘güne’, satılññan < satılın+ğan ‘satılan, satılmış’ kelimelerini örnek vererek; n+g: ññ ve n+ğ: ññ şeklinde bir formülle izah etmiştir (Pröhle, 1909:219). Aynı şekilde Ömer C. Aliyev de “Caññı Karaçay Elible” (Yeni Karaçay Alfabesi) adlı eserinde bu konuyu hem Arap harfleriyle, hem de Latin harfleriyle izah etmiştir. Ö.C. Aliyev nazal /n/ ünsüzü için /كْ /ve /ñ/ harflerini göstermiş, kelime ortasında teşekkül eden /ññ/ ünsüz ikizleşmesini de /كْكْ /ve /ññ /şeklinde göstermiştir: caññı ~ جاكْئى (yeni), koññurav ~ فوگْئورولو (çan, zil), toññuz ~ توگْئوز (domuz), vs. (Aliylanı, 1927:32, 33, 67).

2.2.5. Eserde bazı kelimelerde hece ortasındaki /ğ/ ve /h/ (x) süreklili ünsüzleri arasında /ğ/ < /h/ değişmesi görülmektedir: caratğan < carathan ‘yaratan’ (جَرَاتْغَان 3:1), açğan < açhan ‘açan’ (اچْغَان 3:4), uçğan < uçhan ‘uçan’ (اوجْغَان 5:10), başğa < başha ‘başka’ (6:6). Örnek olarak verilen kelimeler günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi konuşma dilinde /ğ/ ve /h/ (hırıltılı arka damak h ünsüzü) sesleriyle nöbetleşe söylenmektedir. Ancak yazı dilinde daima /h/ ünsüzüyle yazılır: джаратхан ~ carathan, ачхан ~ açhan, учхан ~ uçhan, башха ~ başha. Eserde de iki kelimedede /h/ ünsüzü kullanılmıştır: başha ‘başka’ (بَاشْخَه 3:5), çabhan ‘koşan’ (چَابْخَان 5:10).

Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi alfabesinde gösterilen /x/ harfi üç farklı /h/ sesini karşılamaktadır. Birincisi: Eski Türkçedeki arka damak /q/ ünsüzünün sızıcılaşmasıyla ve yine arka damakta teşekkül eden, telaffuzu Arapçadaki خ (hı) sesine benzeyen hırıltılı /h/ sesidir. Karaçay-Malkar Türkçesindeki aslı ve en çok kullanılan /h/ ünsüzü bu sestir. Kalın ünlülü sırada teşekkül eder: хаун ~ havun (kavun), ачхыч ~ açhıç (anahtar), къочхар ~ koçhar (koç), хурджун ~ hurcun (сер), хыйны ~ hıynı (büyü). İkincisi: boğazın göğüsle birleştiği noktadan gelip gırtlaktan çıkarılan /h/ sesidir. Telaffuzu Osmanlı Türkçesindeki ♣ (güzel he) ya da Türkiye Türkçesindeki /h/ sesiyle aynıdır. Karaçay-Malkar Türkçesinde sadece kalın ünlülü sırada teşekkül eder. Ünlem ve tabiat yansıması hariç, bu sesin mevcut olduğu kelimelerin hepsi yabancı dillerden girmiştir: хайда ~ hayda (haydi), айхай ~ ayhay (hayhay, elbette), хар ~ har (her), Аллах ~ Allah, гюнах ~ günah, шахадат ~ şahadat (şehadet). Az sayıda kelimedede teşekkül eden gırtlak /h/ sesinin günümüzde çoğunlukla arka damak /h/ sesi gibi telaffuz edildiği müşahade edilmektedir. Üçüncüsü: kalın ünlülü sırada ön damağın biraz gerisinde, ince ünlülü sırada ise ön damakta teşekkül eden /h/ sesidir. Bu sesin olduğu kelimeler Kafkas dillerinden ve Rusça’dan girmiştir:

хаух~hauh (ödünç), хота~hota (mutfak önlüğü), хойнух~hoynuh (тораç), хомух~homuh (miskin), нартюх~nartüh (mısır), химия~himiya (kimya), архив~arhiv (arşiv).

2.2.6. Eserde iki yerde, zamir menşeli teklik 1. şahıs /-men/ ekinin sonundaki /n/ ünsüzünün korunduğu tespit edilmiştir: etemen 'ediyorum' (أَيْتَمِنُ 6:5, 6:7). Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ise sondaki /n/ ünsüzü düşmüştür ve yazı dilinde de bu şekilde gösterilir: этеме ~ eteme.

2.2.7. Eserde en fazla dikkat çeken hususlardan biri de çokluk /-lAr/ ekinin sonundaki /r/ ünsüzünün korunmuş olmasıdır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde çokluk eki /-lA/ şeklindedir. Yani sondaki /r/ ünsüzü düşmüştür. Bu konuyla ilgili daha detaylı değerlendirme çalışmamızın 3.3.46. maddesinde verilmiştir.

2.3. Eserde dikkat çeken en önemli hususlardan biri de, Türkiye Türkçesine ait kelimeler, ekler ve yine çoğunluğu Türkiye Türkçesi aracılığıyla geçmiş olan bazı Arapça kökenli alıntı kelimelerin varlığıdır. Ancak bu durumu, tarihsel bir yaklaşımla, kaynağını eski dönemlerde arayarak "Karaçay-Malkar-Türkçesindeki Oğuzca Unsurlar" şeklinde değerlendirmek hatalı olacaktır. Kanaatimizce, eserin müellifi bu kelimeleri eserinde özellikle kullanmıştır. Eserde geçen söz konusu gerek Türkçe, gerekse Arapça kökenli bu kelime ve ekler günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde mevcut değildir.

Yukarıda da kısaca bahsettiğimiz üzere, eserin müellifi İsmail Akbay'ın, İsmail Gaspıralı Bey'in Usûl-i Cedit okulunda ve bilâhare İstanbul'da tahsil görmüş bir aydın olduğunu söylemiştik. Bilindiği gibi, İsmail Gaspıralı Bey "Dilde, fikirde, işte birlik" ülküsüne binaen, Tercüman gazetesiyile bütün dünya Türklüğünün anlayabileceği ve ağırlıklı olarak da Türkiye Türkçesine dayalı bir edebî dil oluşturmaya çalışmıştır. İsmail Gaspıralı Bey'in bu ülküsü, İsmail Akbay'a da tesir etmiştir. Ayrıca, İsmail Akbay'ın tahsil ve görgüsünü arttırmak amacıyla 1890'lı yılların ortalarında İstanbul'da bulunduğu sırada, yayıncılık ve matbaacılık işlerini öğrenmek için pek çok gazetede ve matbaada çalıştığı bilinmektedir. Kendisi edebiyata ve sanata meraklı olduğundan, dönemin ünlü fikir ve sanat adamlarıyla tanışmış, eserlerini takip etmiş ve onların etkisinde kalmıştır. Meselâ ağaçların ve ormanların önemini vurgulayan "Sakla Kesme" (Dur Kesme) adlı eseri, Mehmet Emin Yurdakul'un "Sakin Kesme" adlı eseriyle çok yakın benzerlikler göstermektedir. Her iki eserde de, kolayca fark edilebilecek bir şekilde, ağaçların ve ormanların önemi vurgulanmakta, her iki eserde de kimi yerlerde aynı kelimeler, neredeyse aynı cümleler kullanılmaktadır. Dr. Yılmaz Nevruz, İsmail Akbay'ın "Sakla Kesme" (Dur Kesme) adlı şiirini, Mehmet Emin Yurdakul'un "Sakin Kesme" adlı eserinden esinlenerek yazdığını söylemektedir (Nevruz, 1999:37).

Anlaşılabacağı üzere İsmail Akbay kendi döneminin Türkiye Türkçesiyle yakından ilgilidir. Ayrıca, İsmail Gaspıralı Bey'in ortak bir edebî Türk dili yaratma ülküsünü de benimsemiştir. Bu yolda ilerlemek için de eserinde

bilinçli olarak Türkiye Türkçesinden bazı kelimeler ve ekler kullanmıştır. Ayrıca eserde bol miktarda Arapça dinî terimlere de yer verilmiştir. Bunların bir kısmı Türkiye Türkçesi aracılığıyla girmiş olduğundan Türkiye Türkçesindeki şekliyle yazılmış, bir kısmı da Osmanlıcada olduğu gibi doğrudan Arapçadaki aslı imlâsıyla yazılmıştır. Eserde tespit ettiğimiz söz konusu kelimeler ve ekler şöyledir:

2.3.1. Ad (أَدْرَى 'adları' 3:8): 'İsim' anlamını karşılamak için Türkiye Türkçesinde olduğu gibi 'ad' şeklinde kullanılmıştır. Fakat günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi imlâsında olduğu gibi iki yerde 'atları' (أَتْلَرِي 'adları, isimleri' 3:7) ve 'atı' (أَتِي 'adı, ismi' 4:10) şeklinde de kullanılmıştır. Eserde bu kelimeyle ilgili örnek az olduğu için tek bir örnekte geçmesi sebebiyle /d/ harfinin bir yazım hatası olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

2.3.2. 'Amel (عَمَلٌ 2:3, 8:2, 8:6): Osmanlı Türkçesinde 'yapılan iş, edim, fiil ve bir emri veya vazifeyi yerine getirme' anlamına gelen Arapçadan alıntı bu kelime, günümüz Türkiye Türkçesinde de halen dinî bir terim olarak 'bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirmek için yaptığı iş ve eylem' anlamında kullanılmaya devam etmektedir. Eserde de aynı şekilde 'dinî buyruklar doğrultusunda bir işi yerine getirme' anlamında kullanılmıştır. Bu kelime eserde Arapça aslı imlâsıyla ve dinî bir terim olarak 'yapmak, icra etmek, hareket etmek' anlamında özellikle kullanılmıştır. Çünkü Karaçay-Malkar Türkçesi kelime hazinesinde "amel" kelimesi yoktur. Meselâ eserde yine 'hareket etmek, icra etmek' anlamını karşılamak için 'cürü-' ('yürü-' bir işi yürütmek, yapmak anlamında) fiilinin kullanıldığı da görülmektedir (جُرُونِدُولَر 'cürüydüler' 3:6). Öte yandan, Karaçay-Malkar Türkçesindeki 'amal' ~ 'амал' (çare, imkân; araç, vasita; tedbir; tarz, usûl) kelimesinin Arapça 'amel ~ 'amâl kelimesiyle ilgisi yoktur. Bu kelimenin anlam yönünden Eski Türkçe 'em' (çare, ilaç) + 'al' (çare, vasita, usûl) kelimelerine daha yakın olduğu görülmektedir.

2.3.3. 'Avret (عَوْرَاتِنِ 'avratın: avretini' 6:15): Arapçadan alıntı ve günümüz Türkiye Türkçesinde halen 'edep yeri, cinsî organ bölgesi' anlamında kullanılan 'avret' kelimesi eserde de aynı anlamda kullanılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde 'avret' kelimesi mevcut değildir. Bunun yerine 'ayıb' veya 'ayıb cer' (ayıp yeri) kelimeleri kullanılır.

2.3.4. Bütününde (بُوتُونُونْدُ 2:3): 'Tamamında, hepsinde' anlamında kullanılmıştır. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu anlamda genellikle 'bütev' ~ 'бютеу' (bütün, hepsi, tamamı) kelimesi kullanılmaktadır. Fakat Malkar yazı dilinde 'bütün' ~ 'бютюн' (bütün, hepsi, tamamı) kelimesinin kullanıldığı da görülmektedir.

2.3.5. Cehennem (جَهَنَّمِنِي 'cehennemni' 5:8, جَهَنَّمْغَه 'cehennemğa' 5:7, 5:11): Bu kelime günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde 'cahanım' ~ 'джаханним' şeklinde kullanılmaktadır.

2.3.6. Cennet (جَنَّتْغَه 'cennetge' 5:7): Bu kelime de aynı şekilde günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde 'candet' ~ 'джандет' şeklinde kullanılmaktadır.

2.3.7. Cevâb (جَوَابٌ 3:9, 3:13): Bu kelime günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde, /v/ sesinin de etkisiyle gelişen /e/ > /u/ değişmesi sonucu ‘cuvab’ ~ ‘джууаб’ şeklini almıştır. Eserde Arapçadaki aslı imlâsıyla yazılmıştır.

2.3.8. Cima (جِماعٌ 7:16, 7:18): Arapça kökenli “insanlarda cinsî münasebet” anlamına gelen bu kelime artık Türkiye Türkçesinde de pek kullanılmamaktadır. Eserde Arapçadaki anlamıyla kullanılmış ve aslı imlâsıyla yazılmıştır.

2.3.9. Dünya (دُنْيَا 3:11, 5:3, 5:4, 5:13): Bu kelime günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ‘duniya’ ~ ‘дуния’ şeklinde yazılır.

2.3.10. Emrinde (أَمْرِنْدَه 3:6): Karaçay-Malkar Türkçesi kelime hazinesinde ‘emir’ kelimesi yoktur. Bunun yerine ‘buyruk’ ~ ‘буйрукъ’ kelimesi kullanılır. Nitekim eserde de ‘buyurğan’ (بُورغان ‘buyurduğu, emrettiği’, 2:12) şeklinde kullanılmıştır.

2.3.11. Harâb (حَرَابٌ أَيْتَرَكَهَ ‘harâb eterge: harap etmek’ 3:11): Türkiye Türkçesinde halen ‘yıkmaq, yıkılacak duruma getirmek, dağıtmak, perişan etmek’ anlamında kullanılmakta olan Arapça kökenli bu kelime eserde de aynı anlamda kullanılmış ve Arapçadaki aslı imlâsıyla yazılmıştır. Bu kelime günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi kelime hazinesinde mevcut değildir. Bunun yerine ‘cık-’ ~ ‘джык-’ (yıkmaq), ‘çaç-’ ~ ‘чач-’ (dağıtmak, parçalamak), ‘tozurat-’ ~ ‘тозурат-’ (karıştırmak, darmadağın etmek) kelimeleri kullanılmaktadır.

2.3.12. Hayız (حَيْضٌ 2:6, 7:13, 7:15, 8:1, 8:7): Arapça kökenli bu kelime, Türkiye Türkçesinde ‘kadınlarda aybaşı hali, adet görme, regl’ anlamlarını ifade eder. Ancak günümüzde ‘eskimiş’ kelimelerden biri olarak kabul edilmektedir. Eserde de aynı anlamda kullanılmıştır. Karaçay-Malkar Türkçesi kelime hazinesinde bu kelime mevcuttur. Fakat, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi eskimiş, yani artık kullanılmayan kelimelerden biri haline gelmiştir.

2.3.13. ‘İlm (علم 2:6, 8:11, 8:12): Arapça kökenli bu kelime, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, eserde de ‘bilim, bilgi’ anlamında kullanılmıştır. Eserde Arapçadaki aslı imlâsıyla yazılmıştır. Fakat günümüz Türkiye Türkçesinde ‘ilm’ şeklinde kullanılmaya devam eden bu kelimenin Karaçay-Malkar Türkçesindeki söylenişi, Arapçada olduğu gibi ‘ilmu’ şeklindedir. Bugünkü Karaçay-Malkar Türkçesinde de ‘ilmu’ ~ ‘илму’ şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesinde, Kumuk Türkçesinde olduğu gibi, bazı Arapçadan alıntı kelimelerin sonunda /U/ ünlüsü yer almaktadır: ilmu ~ илму (bilgi, bilim), nazmu ~ назму (şiiir, nazm), zulmu ~ зулму (zulüm), vs. Konuyla ilgili olarak Çetin Pekacar’ın, Kumuk Türkçesindeki bazı Arapça alıntı kelimelerin, Farsça yoluyla değil, eski dönemde ve doğrudan Arapçadan girmesi sebebiyle, bu kelimelerin son sesindeki /U/ ünlüsünün korunduğunu anlatan ayrıntılı ve önemli bir çalışması mevcuttur (Pekacar, 2007:1465-1473). Bu tür kelimelerle ilgili durum Karaçay-Malkar Türkçesinde de aynıdır. Ancak bu tür kelimeler, Karaçay-Malkar Türkçesine doğrudan doğruya Arapçadan değil de, Kumuk Türkçesi yoluyla girmiş ol-

malıdır. Çünkü geç dönemde Müslüman olan Karaçay-Malkar Türklerinde İslâm dininin yaygın bir şekilde kabulü ve özellikle de dinî eğitim, büyük oranda Kumuk Türklerinden gelen hocalar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Muhtemelen bu kelimeler de Karaçay-Malkar Türkçesine Kumuk hocalar yoluyla girmiştir.

2.3.14. İnce (إِنجِهْدِرْ ‘incedir’ 5:8): Karaçay-Malkar Türkçesinde ‘iñiçge’ ~ ‘ингичге’ (ince) şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır.

2.3.15. İstihmâl (إِسْتِحْمَالٌ 7:7): Arapçada ‘havâle etme, yükleme’ anlamına gelen bu kelime muhtemelen yanlış yazılmıştır. Doğrusu ‘kullanma’ anlamına gelen ‘isti’mâl’ (استعمال) kelimesi olmalıdır. İsti’mâl (kullanma) kelimesi Osmanlı Türkçesinde kullanılırken, Türkiye Türkçesinde ‘istimal’ şeklinde fakat eskimiş kelimeler arasında yer almaktadır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ise bu kelime mevcut değildir.

2.3.16. Kader (قَدْرٌ ‘kaderdir’ 5:12): Arapça kökenli bu kelime Türkiye Türkçesinde halen ‘yazgı, alın yazısı, mukadderat’ anlamında kullanılmaktadır. Eserde de dinî bir terim olarak bu anlamıyla kullanılmıştır. Ancak günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime büyük ünlü uyumu gereğince ‘kadar’ ~ ‘къадаp’ şeklini almıştır. Ancak pek işlek değildir. Bunun yerine daha çok ‘cazıv’ ~ ‘джазыу’ (yazgı, kader) kelimesi kullanılmaktadır. Eserde çokça geçen bir diğer ‘kadar’ (قَدْرٌ 7:2, 7:3, 7:4) kelimesi ise yine Arapça kökenli olup, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Karaçay-Malkar Türkçesinde de isim ve fiillere ölçü, miktar ve benzerlik ilgisi kuran edat ve zarf olarak kullanılmaktadır. Fakat çok fazla işlek değildir. Bunun yerine; ‘çaklı’ ~ ‘чакълы’ (kadar), ‘teñli’ ~ ‘тенгли’ (denli, kadar), ‘deri’ ~ ‘дери’ (kadar, -e kadar) kelimeleri kullanılır. Nitekim eserde de kullanılmıştır: چاقلى ‘çaklı’ (3:4), ديري ‘deri’ (4:7).

2.3.17. Kadın (قَادِيْنٌ 2:3): Eserde tek bir örnek olması sebebiyle burada /d/ harfinin bir yazım hatası olabileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü eserde pek çok yerde ‘katın’ (قَاتِنٌ 8:2, 8:3, 8:7, 8:9, 8:12) şeklinde yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde de ‘katın’ ~ ‘къатын’ şeklindedir.

2.3.18. Keskin (كَسْكِيْنٌ ‘keskindir’ 5:8): Türkiye Türkçesinde ilk ve belirleyici olarak ‘çok kesici, iyi kesen’ anlamında kullanılan ‘keskin’ kelimesi Karaçay-Malkar Türkçesi kelime hazinesinde mevcut değildir. Bunun yerine aynı anlamda Karaçay Türkçesi yazı dilinde ‘citi’ ~ ‘джити’ (keskin, sivri), Malkar Türkçesi yazı dilinde ise ‘jütü’ ~ ‘жютю’ (keskin, sivri) kelimeleri kullanılır. Bunun dışında Karaçay-Malkar Türkçesinde bir de ‘kesgin’ ~ ‘кесгин’ kelimesi vardır ki bu kelime ‘kesin, açık seçik, net’ anlamlarını karşılamaktadır.

2.3.19. Ma’nâ (مَعْنَايِي ma’nâsı 6:5): Türkiye Türkçesinde ‘anlam’ kelimesiyle birlikte halen ‘mâna’ şeklinde kullanılmaya devam etmektedir. Eserde de aynı anlamda kullanılmış ve Arapçadaki aslı imlâsıyla yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ise ‘mağana’ ~ ‘магъана’ şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır.

2.3.20. Melâikler (مَلَائِكَةٌ 2:8, 3:2, 3:3, 3:7, 3:9, 3:13): Arapçadaki aslî imlâsıyla ve çoğul şekliyle yazılmıştır. Türkçe çokluk /-ler/ eki ayrıca eklenmiştir. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ‘melek’ kelimesi ‘mölek’ ~ ‘мөлек’ şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır.

2.3.21. Mescid (مَسْجِدٌ 7:16): Türkiye Türkçesinde ‘mescit’ şeklinde kullanılan kelime, eserde Arapça aslî imlâsıyla yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ‘mejgit’ ~ ‘межгит’ şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır.

2.3.22. Mesh etmek (مَسَحَ أَثْمِيكَ 7:5): Türkiye Türkçesinde daha çok dinî bir terim olarak ‘abdest alırken ıslak eli başa ve meste sürmek’ kavramını ifade etmektedir. Eserde de aynı anlamda kullanılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime kullanılmamaktadır. Bunun yerine ‘sıla-’ ~ ‘сыла-’ (okşamak, sıvazlamak, sürmek) kelimesi kullanılır. Nitekim eserde de kullanılmıştır: ‘sılamak’ (سِلَامَقْ 7:9).

2.3.23. Nifas (نِفَاسٌ 2:6, 7:13, 8:6, 8:10): Arapça ‘doğum sırasında kadından gelen kan’ demektir. Bu duruma Türkiye Türkçesinde ‘lohusalık kanı’ veya ‘lohusalık hali’ denir. ‘Nifas’ kelimesi eserde de aynı anlamda kullanılmıştır. Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kavram için özel bir terim mevcut değildir.

2.3.24. Niyet (نِيَّةٌ 6:16, 7:7): Türkiye Türkçesinde ‘niyet’ şeklinde; ‘amaç, maksat, gaye’ anlamları dışında, dinî bir terim olarak ‘namaz kılmaya, oruç tutmaya ve abdest almaya karar verip başlama’ anlamını ifade eder. Eserde de aynı anlamda kullanılmıştır ve Arapçadaki aslî imlâsıyla yazılmıştır. Bu kelime, bir dinî terim anlamı dışında, günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ‘amaç, maksat, gaye, düşünce, fikir’ anlamlarını ifade etmek suretiyle ‘niyet’ ~ ‘ниет’ ve ‘innet’ ~ ‘иннет’ şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır.

2.3.25. Özür (عُذْرٌ ‘özü’ 7:7): Türkiye Türkçesinde ‘sebepe, mazeret, kusur, defo, sakatlık, bozukluk, eksiklik, elverişsizlik’ gibi pek çok anlamı ifade eden ve işlek şekilde kullanılan bu kelime, eserde ‘elverişsizlik’ anlamında kullanılmış ve Arapçadaki aslî imlâsıyla yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi kelime hazinesinde bu kelime mevcut değildir. Eserde kullanıldığı cümle içerisinde ‘abdest almak için suyun kullanmaya elverişsiz olduğunu’ ifade etmesi bakımından söz konusu kelimenin Karaçay-Malkar Türkçesindeki karşılığı ‘caravsuz’ ~ ‘джараусуз’ (yararsız, elverişsiz) veya ‘caramağan’ ~ ‘джарамаған’ (yaramayan, elverişsiz) kelimeleridir.

2.3.26. Rızık (رِزْقَانِي ‘rızıklanı’ 3:11): Türkiye Türkçesinde ‘rızık’ şeklini almış olan bu kelime dinî terim olarak ‘Allah’ın bütün yarattıklarına verdiği nimet’ anlamını ifade etmektedir. Eserde de aynı anlamda kullanılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime ‘rışı’ ~ ‘рысхы’ veya ‘ırışı’ ~ ‘ырысхы’ şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır.

2.3.27. Sâ’at (سَاعَةٌ 8:1, 8:8): Arapçadan alıntı bu kelime, Türkiye Türkçesi ile Karaçay-Malkar Türkçesinde anlamca eş değerdir. Ancak günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ‘sağat’ ~ ‘сагъат’ şeklinde söylenmek-

te ve yazılmaktadır. Eserde ‘belli bir vakti, anı’ ifade etmek için kullanılmıştır. Arapçadaki aslî imlâsıyla yazılmıştır.

2.3.28. Sabah (صَبَاْحَانِ ‘sabahdan’ 6:9): Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi kelime hazinesinde ‘sabah’ kelimesi mevcut değildir. Bunun yerine ‘ertden’ ~ ‘эртден’ (sabah) kelimesi kullanılır.

2.3.29. Sevâb (تَوَابٌ 3:6, 3:9, 5:6, 5:7, 8:14, 8:15, 8:16): Türkiye Türkçesinde ‘hayırlı bir davranış karşısında Allah tarafından verileceğine inanılan ödül ve Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış’ anlamlarını ifade eden ve ‘sevap’ şeklini alan bu kelime, eserde de aynı anlamda kullanılmıştır ve Arapçadaki aslî imlâsıyla yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde /v/ sesinin de etkisiyle gelişen /e/ > /u/ değişmesi sonucu ‘suvab’ ~ ‘сууаб’ şeklini almıştır.

2.3.30. Şehîd (شَهِيدٌ ‘şehîdler’ 5:6): Türkiye Türkçesinde genel olarak ‘kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kişi’ anlamında kullanılan ‘şehit’ kelimesi eserde de aynı anlamda kullanılmış ve Arapçadaki aslî imlâsıyla yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ise ‘şeyit’ ~ ‘шейит’ şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır.

2.3.31. Şerî’at (شَرِيعَتُهُ ‘şerî’atda’ 8:3): Türkiye Türkçesinde genel olarak İslâm hukuku anlamında kullanılan ‘şeriat’ kelimesi eserde de aynı anlamda kullanılmış ve Arapçadaki aslî imlâsıyla yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ise ‘şeriyat’ ~ ‘шерият’ veya ‘şeriğat’ ~ ‘шеригъат’ şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır.

2.3.32. Vakt (وَقْتٌ 6:13, 6:15, 7:16, 8:1, 8:8): Türkiye Türkçesinde genel olarak ‘zaman ve belirlenmiş bir zaman’ anlamında kullanılan ‘vakit’ kelimesi eserde de aynı anlamda kullanılmış ve Arapçadaki aslî imlâsıyla yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime ‘uvahtı’ ~ ‘ууахты’ şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır.

2.3.33. Yedi (يَدِيْسِي ‘yedisî’ 2:4): Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ‘ceti’ ~ джетти (yedi) şeklinde söylenen ve yazılan kelime eserde tek bir yerde Türkiye Türkçesindeki olduğu gibi ‘yedi’ şeklinde yazılmıştır. Eserde bu kelimeyle ilgili tek bir örnek olması ve pek çok yerde ‘ceti’ (جَتِي 2:7, 2:11, 5:18, 6:1) şeklinde yazılmış olması sebebiyle /y/ ve /d/ harflerinin yazım hatası olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

2.3.34. Hem de (هَمْدَهُ 6:7): Türkiye Türkçesinde genellikle bir cümleyi açıklamak veya anlamını güçlendirmek için kullanılan Farsçadan alıntı ‘hem’ bağlacı ile bir ya da birkaç öğeye bir başkasının da eklendiğini belirtmek ya da anlamı güçlendirmek için ‘dA’ bağlacıyla birlikte kullanılır. Eserde de aynı maksatla kullanılmıştır. Ancak günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde ‘hem’ bağlacının başındaki /h/ ünsüzü düşmüştür ve ‘em’ ~ ‘эм’ şeklinde yazılır. Fakat, Karaçay-Malkar Türkçesindeki ‘em’ bağlacı, Türkiye Türkçesindeki ‘hem’ bağlacıyla aynı görevi dışında; ‘ve’, ‘ile’ bağlaçlarının görevini de yapmaktadır. Ayrıca, Karaçay-Malkar Türkçesinde bir de, başına geldiği sıfatların üstün derecede olduğunu gösteren ‘en’ zarfının görevini üstlendiği ‘em’ zarfı vardır. Ancak bunun Farsçadan alıntı ‘hem’ bağlacıyla

bir ilgisi olmayıp, Eski Türkçedeki 'eñ' zarfından türemiştir. Karaçay-Malkar Türkçesinde 'em' bağlacı ile 'da' bağlacı birlikte kullanıldığında ise 'emda' ~ 'эмда' şeklinde birleşik yazılır. Aynı şekilde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi 'hem de' anlamında kullanıldığı gibi 've', 'ile' bağlaçlarının görevini de yapar.

2.3.35 Hattā (حَتَّى 7:16): Arapça kökenli bu kelime Türkiye Türkçesinde bağlaç olarak 'bile, hem de' anlamında, zarf olarak 'üstelik, ayrıca' anlamında kullanılmaktadır. Eserde de aynı anlamda kullanılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime mevcut değildir. Bunun yerine 'tab' ~ 'таб' (hatta, üstelik, bilâkis, ayrıca), 'oğuna' ~ 'огъуна' (bile, dahi) edatları kullanılır.

2.3.36. Kerre (كِرَّةً 5:2, 7:1, 7:8, 7:11): Türkiye Türkçesinde 'kere' şeklinde kullanılan, miktar ve derece ifadesi taşıyan, Arapça kökenli, işlek edatlardan biridir. Eserde de aynı şekilde kullanılmıştır ve Arapçadaki aslı imlâsıyla yazılmıştır. Bir yerde 'kere' (كِرَّةً 7:1) şeklinde yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime 'kere' ~ 'кепе' şeklinde söylenmekte ve yazılmaktadır. Ancak pek işlek değildir. Bunun yerine; 'sayın' ~ 'сайын' (her, kere, defa, kez) ve 'col' ~ 'джол' (yol, kere, defa, kez) edatları daha işlek olarak kullanılır.

2.3.37. Kimse (كِمْسَه 8:14): Türkiye Türkçesinde belgisiz zamir olarak kullanılan bu kelime, Karaçay-Malkar Türkçesinde mevcut değildir. Bunun yerine 'kişi' ~ 'киши' (kimse) kelimesi kullanılmaktadır. Nitekim eserde de kullanılmıştır: كِيشِي ('kişi' 3:5).

2.3.38. Meselā (مَسَلَاً 8:3): Eserde de, Türkiye Türkçesindeki 'örneğin, söz gelimi' anlamında kullanılmış ve Arapçadaki aslı imlâsıyla yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime yoktur. Bunun yerine 'söz için' ~ 'сөз ючюн' (söz gelimi) ve 'ülgüğe' ~ 'юлгюге' (örneğin) kelimeleri kullanılır.

2.3.39. Şey (شَيْءٌ 'şeyi' 6:18): Türkiye Türkçesinde 'nesne, madde, eşya, söz, olay, iş, durum vb. nin yerine kullanılan, belirsiz anlamda bir söz' şeklinde tarif edilen bu kelime aynı zamanda belgisiz zamir olarak kullanılmaktadır. Eserde de belgisiz zamir olarak kullanılmış ve Arapçadaki aslı imlâsıyla yazılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde böyle bir kelime mevcut değildir. Bunun yerine 'neme' ~ 'неме' (şey) ve 'zat' ~ 'зат' (şey, nesne) kelimeleri kullanılmaktadır. Nitekim 'zat' (şey, nesne) kelimesi eserde de çokça kullanılmıştır: زَاتٌ 'zat' (3:1, 5:3, 7:8, 8:7, 8:9) زَاتِنِي 'zatnı' 2:17, 8:13).

2.3.40. Ve (وَ 2:10, 3:9, 3:10, 4:14, 5:9, 5:13, 5:14, 5:16, 6:7): Arapçadan geçmiş olan bu kelime Türkiye Türkçesinde 'iki kelime veya iki cümle arasına girerek aralarında bir bağ olduğunu anlatan söz' şeklinde tarif edilmekte ve bağlaç görevini yapmaktadır. Eserde de aynı görevde kullanılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime mevcut değildir. Bunun yerine aynı zamanda bağlaç görevi yapan 'bla' ~ 'бла' (ile) edatı kullanılmaktadır. Nitekim eserde de bağlaç görevinde kullanılmıştır: بِلَاهُ ('bıla' 2:6, 6:7, 7:12). Ayrıca, kendisinden sonra, Eski Türkçede asıl vasıta hali eki olarak

kullanılan /+n/ ekinin gelmesiyle ‘bılan’ şeklini alarak vasita hali işlevini yapmaktadır: بِلَانْ (‘bılan’ 2:11, 4:5, 4:6, 5:6, 5:14, 5:15, 6:4, 7:4, 7:6, 7:12, 8:2). Ayrıca bu kelimeyle ilgili dikkat çeken bir husus vardır; eserde ‘bıla’ kelimesinin iç hecesinde /l/ ünlüsünün kullanıldığı dikkat çekmektedir. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelimenin iç hecesindeki /l/ ünlüsü düşmüş olup ‘bla’ ~ ‘бла’ şeklinde yazılmaktadır. Bunun sebebi, genel olarak Türk dilinde olduğu gibi, Karaçay-Malkar Türkçesinde de /l/ ünlüsünün normalden kısa bir ünlü olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında eserde vasita hali için kullanılan ‘bılan’ kelimesi, günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi konuşma dilinde kullanılmaya devam etmekteyse de, yazı dilinde artık kullanılmamaktadır. Yani, kelimenin sonundaki eski vasita hali /+n/ eki düşmüştür ve ‘bla’ şeklinde yazılır. Ayrıca gerek bağlaç görevinde olsun, gerekse vasita hali görevinde olsun, hatta son çekim edatı olarak kullanıldığında dahi ‘bla’ edatı daima kendisinden önce gelen kelimedenden ayrı yazılır.

2.3.41. Ya da (يَدَه 7:6): Türkiye Türkçesinde ‘seçeneği, çeşitliliği veya tercihi belirlemek için kullanılan ‘ya da’ bağlacı eserde de aynı görevde kullanılmıştır. Ancak günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde böyle bir kelime yoktur. Bunun yerine aynı görev için ‘ne da’ ~ ‘не да’ (ya da) bağlacı kullanılır.

2.3.42. Ya’nî (يَعْنِي 8:14): Arapçadan geçmiş olan bu kelime Türkiye Türkçesinde genellikle iki kelimeyi veya iki cümleyi, açıklama getirme veya sonuç bildirme ilişkisi kuran bağlaç görevini yapmaktadır. Eserde de aynı görevde kullanılmıştır. Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu kelime yoktur. Bunun yerine aynı görev için ‘alay demeklik’ ~ ‘алай demekлик’ (demek oluyor ki, yani) bağlacı kullanılır.

2.3.43. Allah’a (اللَّهِ 2:13, 3:4, 5:16): Burada ismin yönelme hali çekiminin, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi /-A/ ekiyle yapıldığı görülmektedir. Fakat, Karaçay-Malkar Türkçesinde ismin yönelme hali çekiminde, ancak kendisinden önce; teklik şahıs iyelik ekleri geldiği zaman yönelme hali /-A/ eki gelebilir. Eserde de aynı şekilde kullanılmıştır: cumşağına ‘yumuşağına’ (جُومْشَاغْنَه 7:4), cerine ‘yerine’ (جَرِينَه 2:12), bileklerine ‘kollarına’ (بِيلَكْرِينَه 7:9). Bunun dışında Karaçay-Malkar Türkçesindeki ismin yönelme hali ekleri /-ğa/, /-ge/, /-ha/ ve /-ñA/ şeklindedir: adamğa ‘adama, insana’ (أَدْمَغَه 2:2), melâiklerge ‘meleklerle’ (مَلَايْكَلَرْغَه 2:8), müslümañña ‘Müslümana’ (مُسلْمَانْغَه 7:12), küññe ‘güne, gününe’ (كُونْغَه 2:10).

Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesi imlâsında ‘Allah’ isminin yönelme hali ‘Аллахха’ (Allahha) şeklinde yazılır. Fakat /-ğa/ şekliyle nöbetleşe telaffuz edilir. Esasında ‘Allah’ isminin yönelme hali çekiminin /-ğa/ ekiyle yapılması gerekir. Ancak, az sayıda ve genellikle Arapça ve Farsçadan girmiş olan kelimelerde teşekkül eden gırtlak /h/ sesinin, Karaçay-Malkar Türkçesinde çoğunlukla arka damak /h/ sesi gibi telaffuz edildiği müşahede edilmektedir. Yani ‘Allah’ isminin sonundaki /h/ ünsüzü, gırtlaktan değil de arka damaktan ve hırıltılı bir şekilde telaffuz edilmektedir. Tabiatıyla ken-

disinden sonra gelen yönelme hali /-ğa/ eki de, benzeşme yoluyla /-ha/ şekline girmektedir (Bkz. 3.2.5).

2.3.44. Diyecek (دَيِّعَجْ 'deyrçak' 7:1): Burada bir yazım hatası olduğu muhakkaktır; 'diyecek' şeklinde yazılması gerekirken 'deyrçak' şeklinde yazılmıştır. Biz bu kelimeyi 'diyecek' şeklinde okuduk. Karaçay-Malkar Türkçesinde fiillerin gelecek zaman çekiminde /-AcAk/ eki kullanılmaz. Yani Karaçay-Malkar Türkçesinde böyle bir ek yoktur. Nitekim bu kelimenin yer aldığı cümleden bir sonraki cümlede de öncekiyle bağlantılı olarak 'de-' fiilinin gelecek zaman teklik 3. şahıs çekimi yapılmıştır: 'derikdir' (دِيرِيدِر 'diyecektir', 7:2). Burada fiil çekiminde Karaçay-Malkar Türkçesindeki gelecek zaman /-rIk/ eki kullanılmıştır.

Yeri gelmişken, eserde de bağlantılı olarak, Karaçay-Malkar Türkçesinde fiillerin gelecek zaman çekiminden biraz bahsetmek gerekir. Eserde tek bir yerde, 'kel-' (gelmek) fiilinin, Karaçay-Malkar Türkçesinde gelecek zaman ekinin en eski şekli olan /-IrIk/ ekiyle çekime girdiği görülmektedir: kelirlikdiler 'gelecekler' (كِيلِرِكِيدِيلِر 5:5). Günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bu ek gerek yazıda ve gerekse konuşma dilinde artık kullanılmamaktadır. Daha doğrusu değişime uğrayarak /-Iik/ şeklini almıştır.

Bugünkü Karaçay-Malkar Türkçesinde fiillerin gelecek zaman çekiminde; fiillerin kök veya gövdesinin sonundaki ünlü veya ünsüz durumuna göre /-rIk, -rUk/, /-Iik, -IUk/, /-ArIk, -IrIk, -UrUk/ ekleri kullanılmaktadır. Sonu ünlüyle biten fiil kök veya gövdelerinden sonra /-rIk, -rUk/ ekleri gelir: öterikdiler 'gececekler' (أَوْتَهَرِكِيدِيلِر 5:11), tüşerikdiler 'düşecekler' (تُوشَهَرِكِيدِيلِر 5:12). Sonu /l/ ve /r/ ünsüzleriyle biten fiil kök veya gövdelerinden sonra /-Iik, -IUk/ ekleri gelir: aylandırılıkdı 'çevirecektir' (أَيْلَانْدِيرَلِيدِي 5:3-4), kallıkdı 'kalacaktır' (قَالْلُقْدِي 5:4), buzullukdu 'bozulacaktır' (بُوزُلْلُقْدُو 5:3), ürüllükdü 'üflenecektir' (أُورُلْلُقْدُو 5:4). Ayrıca konuşma dilinde; sonu /r/ ünsüzüyle biten fiil kök veya gövdelerinden sonra gelen /-Iik, -IUk/ eklerinin başındaki /l/ ünsüzü gerileyici ünsüz benzeşmesi yoluyla /r/ ünsüzüne dönüşerek /-rIk, -rUk/ eklerini teşekkül ettirir: barrıkma < barlıkma (geleceğim), kirrikse < kirlıkse (gireceksin), sorruk buz < sorluk buz (soracağız), körrüksüz < körlüksüz (göreceksiniz). Ancak bu dönüşüm imlâda gösterilmez. Yani yazı dilinde /-Iik, -IUk/ ekleri esastır. Sonu diğer ünsüzlerle biten fiil kök ve gövdelerinden sonra /-Arık, -IrIk, -UrUk/ ekleri gelir: catarıkma (yatacağım), keterikse (gideceksin), çaşınırıkıdı (gizlenecek), kiyinirık biz (giyineceğiz), coluğuruksuz (karşılaşacaksınız), körüşürükdüle (görüşecekler). Ayrıca konuşma dilinde sonu /n/ ünsüzüyle biten fiil kök veya gövdelerinden sonra gelen /-Arık, -IrIk, -Uruk/ ekleri, hece düşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi yoluyla /-nIk, -nUk/ eklerini teşekkül ettirir: canıkma < canarıkma (yanacağım), minnikse < minerikse (bineceksin), connuk buz < conarık biz (yontacağız), körünnüksüz < körünnürüksüz (görüneceksiniz). Yine bu dönüşüm de imlâda gösterilmez. Yani yazı dilinde /-Arık, -IrIk, -Uruk/ ekleri esastır.

Saadet Çağatay ve Omeljan Pritsak, Karaçay-Malkar Türkçesinde fiillerin gelecek zaman çekiminde kullanılan bu eklerin, /-r, -Ar, -Ir/ eklerine Eski Türkçedeki /-ğuluk/ sıfat fiilinin eklenmesiyle teşekkül ettiğini ileri sürerek hatalı bir açıklama getirmişlerdir (Çağatay, 1951:281; Pritsak, 1959:363). Aynı şekilde “Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri” adlı eserde de söz konusu bu ekin, /-r, -Ar, -Ir, -Ur/ eklerine ‘ok’ pekiştirme edatının eklenmesi suretiyle teşekkül ettiği şeklinde yapılan açıklama da hatalıdır (TDK, 2006:464-465).

Karaçay-Malkar Türkçesinde fiillerin gelecek zaman çekiminde kullanılan bütün bu eklerin hepsi /-Arllık, -Irlık, -UrUk/ eklerinden türemiştir. Karaçay-Malkar Türkçesi hakkında ilk gramer çalışmalarını yapan Wilhelm Pröhle çok önceden Karaçay-Malkar Türkçesinde fiillerin gelecek zaman çekiminde kullanılan bu eklerin aslının /-Arllık, -Irlık, -UrUk/ şeklinde olduğunu tespit etmiştir. W. Pröhle, Karaçay-Malkar Türkleri arasında saha çalışması yaparken, Karaçay, Baksan ve Çegem ağızlarından farklı olarak, Çerek (Oğarı Malkar) ağızında gelecek zaman çekiminin /-Arllık, -Irlık, -UrUk/ ekleriyle yapıldığını fark etmiş ve bu eklerin çeşitli ses olayları neticesinde diğer ağızlarda /-rIk, -rUk/, /-llk, -lUk/, /-ArIk, -IrIk, -UrUk/, /-nlk, -nUk/ eklerine dönüştüğünü tespit etmiştir. Ayrıca, söz konusu bu /-Arllık, -Irlık, -UrUk/ eklerinin, geniş zaman /-r, -Ar, -Ir, -Ur/ ekleri ile isimden isim yapan /-llk, -lUk/ eklerinin birleşmesinden teşekkül ettiğini ilk defa ortaya koymuştur (Pröhle, 1909:231; Pröhle, 1914-1915:193-195). Bu konu “Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası” (Karaçay-Malkar Dilinin Grameri) adlı eserde de bu şekilde açıklanmaktadır (Baskakov, 1966, 212-213). Biz de bir başka çalışmamızda konu üzerinde etraflıca durmuştuk (Adiloğlu, 2006:92-93).

2.3.45. Başta Türkiye Türkçesi olmak üzere Türk lehçelerinin pek çoğunda fiilden hareket ismi yapan ve ayrıca mastar (infinitive) olarak kullanılan /-mAk/ ekinin eserde çokça kullanıldığı görülmektedir: iyanmak ‘inanmak’ (إِيْنَامَقْ 2:8), oraza tutmak ‘oruç tutmak’ (أُوْرَا تُوْتُمَقْ 6:10), namaz kılmak (نَمَاز فِلْمَقْ 6:13), abdest almak (أَبْدَسْتُ الْمَقْ 6:14), arıvlamaktır ‘temizlemektir’ (أَرُوْلْمَقْدِرْ 6:15), cabmaktır ‘örtmektir’ (جَابِمَاقْدِرْ 6:15), turmaktır ‘durmaktır’ (تُوْرْمَقْدِرْ 6:16), kulak kakmak ‘kulak vurmak ~ tekbir almak’ (أُوْرَة تُوْرْمَاقْ 6:17), öre turmak ‘ayakta durmak’ (أُوْرَة تُوْرْمَاقْ 6:18), okumak (أُوْقْمَقْ 6:18), olturmak ‘oturmak’ (أُوْلُوْرْمَقْ 7:2), cuvmak ‘yıkamak’ (جُوْمَقْ 7:5), tabmak ‘bulmak’ (تَابِمَاقْ 7:8), sılamak ‘sıvazlamak, sürmek’ (سِيْلَامَقْ 7:9), çaykamak ‘çalkalamak’ (چَايْقَامَقْ 7:10), buyurmak ‘buyurmak, emretmek’ (بِيُوْرْمَاقْ 7:13), kaytarmak ‘döndürmek, geri çevirmek’ (قَايْتَارْمَاقْ 7:13); izlemektir ‘aramaktır’ (إِزْلَمَقْدِرْ 2:6), demektir ‘demektir’ (دَمَقْدِرْ 6:5), bilmektir ‘bilmektir’ (بِيْلَمَقْدِرْ 6:16), niyyet etmektir ‘niyet etmektir’ (نِيْيَتُ أَتْمَقْدِرْ 6:16). Ancak bu ek günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde mevcut değildir. Bu ek yerine /-mAk/ tabanına, isimden isim yapma /-llk/ ekinin getirilerek genişletilmesi suretiyle teşekkül eden /-mAkllk/ eki kullanılmaktadır. Nitekim

eserde de kullanılmıştır: cıyılmaklık < cıyılmaklıkğa ‘toplanmaya’ (جِيلْمَقْلَه) 2:12), caratılmaklık ‘yaratılmak’ (جِيلْمَقْلُق) 8:9); körmeklik ‘görmek’ (كُوزْمَكْلِك) 2:16), cetmeklik ‘yetmek, tamamlanmak’ (جَنْمَكْلِك) 4:7), bermeklik ‘vermek’ (بَرْمَكْلِك) 6:11), işlemeklik ‘işlenmek’ (اِشْلَمَكْلِك) 8:13), bilmeklik ‘bilmek’ (بِلْمَكْلِك) 8:13).

Bununla birlikte /-mAk/ eki pek de işlek olmamak kaydıyla Karaçay-Malkar Türkçesinde kalıcı isim yapmak maksadıyla fiilden isim yapma eki olarak kullanılmaktadır: tutmak ~ тутмакъ (esir, hapisane), sokmak ~ сокъмакъ (dar yol, patika), başmak ~ башмакъ (çarık, terlik), cabışmak ~ джабышмакъ (ak diken bitkisi, dağ eriği), çakmak ~ чакъмакъ (karışık, birbirine geçmiş), kuymak ~ къуймакъ (omlet), ötmek ~ ётмек (ekmek). Fakat yukarıda da belirtildiği üzere bu ek kesinlikle günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde hareket ismi veya mastar olarak kullanılmamaktadır. Yukarıda verilen örnekler belki eski dönemlerde bu ek Karaçay-Malkar Türkçesinde hareket ismi yapmak için kullanılmaktayken sonradan bu ekle yapılan kelimeler hareket gösterme özelliğini kaybederek birer kalıcı isim haline gelmişlerdir. Aynı durum /-mAkllk/ ekiyle yapılan hareket isimlerinde de görülmektedir. Meselâ eserde de geçen yakın dönemde teşekkül etmiş ‘cuvunmaklık’ (خُونْمَقْلُق) ‘gusül, boy abdesti’ 2:5, 7:10) kelimesi güzel bir örnektir. Bu kelime günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde aynı zamanda ‘yılanmak, banyo yapmak’ şeklinde bir hareket ismini karşılarken, diğer taraftan daha ziyade dinî bir kavramı ifade eden ‘gusül, boy abdesti’ şeklinde kalıcı bir ismi de karşılmaktadır. Yine ‘süymeklik’ (سُيْمَكْلِك) sevmek; aşk, sevgi; eserde: istek, arzu, 5:14) ve ‘izlemeklik’ (اِزْلَمَكْلِك) aramak, istemek; eserde: istek, 2:11) kelimeleri soyut kavramları ifade eden birer kalıcı isimlerdir.

Bunun dışında eserde /-rğa, -rge/ ve /-ğan, -gen/ eklerinin de hareket ismi yapmak için kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte /-rğa, -rge/ eklerinin hareket ismi yapmaktan daha ziyade, Türkiye Türkçesinde ‘-maya’ ve ‘-mAk için’ anlamını veren, yani hareketin ortaya çıkma sebebini ve maksadını ifade eden birleşik zarf-fiil eki olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır: cazarğa ‘yazmaya’ (جَزَارْغَا) 3:7), sorurğa ‘sormaya’ (سُورُورْغَا) 3:8), barırğa ‘gitmeye’ (بَارِرْغَا) 6:11), kılırğa ‘kılmaya’ (قِلْرْغَا) 6:17); eterge ‘etmeye’ (اَيْتَرْكَه) 2:3, 3:11, 6:6, 7:7), bilirge ‘bilmeye’ (بِلِرْكَه) 4:11), öterge ‘geçmeye’ (اَوْتَيْرْكَه) 5:11).

Esasında sıfat-fiil ekleri olan /-ğan, -han, -gen/ ekleri ise eserde sadece bir kere hareket ismi olarak kullanılmıştır: zekâtın borc etgen ‘zekâtı borc etmek’ (زَكَاتْنِي بُوْرَج اَيْتْكِين) 6:10). Aslında müellifin buradaki niyeti ‘zekât borcu’ veya ‘zekât yükümlülüğü’ şeklinde bir kalıcı isim yapmaktır. Meselâ eserde bu eklerle kalıcı isimler de yapılmıştır: kök çaşnağan ‘şimşek, yıldırım’ (كُوكْ جَاشْنَاغَان) 5:10), culduz uçğan ‘yıldız kayması’ (جُلْدُوزْ اَوْچْغَان) 5:10).

Bunun dışında, birkaç yerde ‘degen’ (دَيِّكِينْ 6:4, 7:14, 8:6) kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime Türkiye Türkçesinde edat şeklinde kullanılan, netice ve izah ifade eden ‘demek’ tabiridir. Aslında bu kelimenin Türkiye Türkçesine tam aktarımı ‘denen’ şeklinde olmalıdır. Fakat eserde geçtiği yerlerde netice ve izah ifade etmek suretiyle bağlayıcı edat görevini üstlendiğinden biz de bu kelimeyi ‘demek’ şeklinde aktardık.

Yeri gelmişken, günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde hareket ismi ve mastar olarak kullanılan eklerden kısaca bahsetmekte fayda vardır. Bugünkü Karaçay-Malkar Türkçesinde en fazla hareket ismi olarak kullanılan ekler: /-rğa, -rge/, /-v, -Iv, -Uv/, /-mAkllk/ şeklindedir. Seyrek olarak /-ğan, -han, -gen/ ekleri de kullanılır. Bu eklerin hepsi aynı zamanda mastar görevi de yapmaktadırlar. “Russko-Karaçayev-Balkarskiy Slovar” (Rusça-Karaçay-Malkar Sözlük) adlı eserde sadece /-rğa, -rge/ ekleri mastar olarak kullanılmıştır (Süyünçev-Urusbiyev, 1965). “Karaçay-Malkar-Orus Sözlük” (Karaçay-Malkar-Rusça Sözlük) adlı eserin önsözünde mastar için /-rğa, -rge/ eklerinin kullanıldığı söylense de (s. 12), bu ekle birlikte /-v, -Iv, -Uv/ ve /-mAkllk/ eklerinin de kullanıldığı müşahede edilmektedir (Goçiyayeva-Süyünçev, 1989). “Karaçay-Malkar Tilni Angılatma Sözlüğü” (Karaçay-Malkar Dilinin Açıklamalı Sözlüğü) adlı eserde ise fiiller mastarsız halde, yani sadece kök ya da gövdeleriyle verilmiş; bu fiillerden teşekkül eden hareket isimlerinde ise yalnızca /-v, -Iv, -Uv/ ekleri kullanılmış; /-rğa, -rge/, /-mAkllk/ ve /-ğan, -han, -gen/ ekleri kullanılmamıştır (Guzelanı, 1996, 2002, 2005).

2.3.46. Eserde gerek isim ve isim soylu kelimelerin çekiminde, gerekse fiillerin çekiminde çokluk ifadesi için /-IAr/ eki kullanılmıştır: alar ‘onlar’ (أَلَارْ 3:5), alarnı ‘onların’ (أَلَارْنِي 3:5), alardan ‘onlardan’ (أَلَارْدَانْ 5:7), bılar ‘bunlar’ (بِلَارْ 2:7), kitablarğa ‘kitablara’ (كِتَابْ لَارْغَه 2:9), bayğanbarlar ‘peygamberler’ (بَيَّغْنَبْرَلَارْ 5:6), şayıhlar ‘şeyhler, veliler’ (شَيْخَلَارْ 5:6), alimler (عَالِمَلْر 5:6), şehidler ‘şehitler’ (شَهِيدَلْر 5:6), bayğanbarlarğa ‘peygamberlere’ (بَيَّغْنَبْرَلَارْغَه 2:9), kökler ‘gökler’ (كُوكْلَر 5:3), cerler ‘yerler’ (جَيْرَلَر 5:3), ölgenler ‘ölenler’ (أُولْغَيْنْ لَيْر 5:5), adamlardan ‘insanlardan’ (أَدَامْ لَارْدَانْ 5:9); cürüydüler ‘yürüyorlar, yürürler, hareket ederler’ (جُرُيْدُولَر 3:6), kirediler ‘giriyorlar, girerler’ (كِرِيدِيلَر 3:8), aşamaylar ‘yemiyorlar, yemezler’ (أَشَامَايَلَارْ 3:4), içmeyler ‘içmiyorlar, içmezler’ (اِچْمِيلَر 3:4), kelirlikdiler ‘gelecekler’ (كِيلِرْلِيدِيلَر 5:5), köbdüler ‘çokturlar’ (كُوبْدُولَر 3:5), kelürler ‘gelirler’ (كِيلÜRَلَر 5:6), öterikdiler ‘gececekler’ (أُتِيرِيدِيلَر 5:11), tüşerikdiler ‘düşecekler’ (تُŞERِيدِيلَر 5:12).

Bugünkü Karaçay-Malkar Türkçesinde çokluk /-IAr/ ekinin sonundaki /r/ ünsüzü düşmüştür. Yani günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinin gerek konuşma dilinde ve gerekse yazı dilinde kullanılan çokluk eki /-IA/ şeklindedir. Eserde ise sadece birkaç yerde çokluk ekinin sonundaki /r/ ünsüzünün düşmüş şekliyle kullanıldığı görülmektedir: rızkılanı ‘rızkların’ (رِزْقَلَانِي 5:12).

3:11), bağanbarları 'peygamberlerin' (بِنِعْمَتِنَا 4:9-10, 4:16), günahladandır 'günahlardandır' (كُنَّا هَلْهَ دَانِدِنَا 7:17).

Bunun dışında günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde yalnızca kendisinden sonra iyelik eki geldiği zaman çokluk ekinin sonundaki /r/ ünsüzü düşmez. Eserde de aynı şekildedir: sanların 'sayılarını' (سَانْلَرِنَا 3:5), atları 'adları, isimleri' (اَتْلَرِي 3:7), sıyılıları 'yüceleri, büyükleri' (سَيِيلِي 3:9), bolcaları 'müddetleri' (بُولْجَالَارِي 4:7), alları 'ilkleri' (اَللَرِي 4:9), arıtları 'sonları' (اَرِئْتَلَرِي 4:9), kabırlarından 'mezarlarından' (قَبْرِئْتَلَرِنَا 5:5), sevabları 'sevapları' (سَوَابْلَرِي 5:6), kulları 'kulları' (قَوْلَرِي 6:7), şartların 'şartlarını' (شَرَطْلَرِنَا 6:12), farızları 'farzları' (فَرِئْضَلَرِي 6:13), çınaçıkları 'dirsekleri' (چِنَاچَقْلَرِي 7:4); kiyimleri 'giyimleri' (كِييْمَلَرِي 5:6), inçikleri 'aşık kemikleri' (اِنچِيكْلَرِي 7:5), bileklerine 'kollarına' (بِيكْلَرِي 7:9), künleri 'günleri' (كُونْلَرِي 8:2).

Karaçay-Malkar Türkçesindeki çokluk /-IA/ ekinin arkaik, yani Eski Türkçeden günümüze kadar korunmuş bir çokluk eki olabileceği ihtimali üzerinde durulmuşsa da (Ata, 2009:97-98), konuyla ilgili olarak genel kabul gören düşünce, Karaçay-Malkar Türkçesinde çokluk ekinin başlangıçta /-IAr/ şeklinde olduğu, zaman içerisinde, sondaki /r/ ünsüzünün eriyip düşmesiyle bugünkü /-IA/ şeklini aldığı şeklindedir. Zaten günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde kendisinden sonra iyelik eki geldiği zaman çokluk ekinin sonundaki /r/ ünsüzünün korunmuş olması daha önce bu ekin /-IAr/ şeklinde olduğunun da bir işaretidir.

Karaçay-Malkar Türkçesinde çokluk /-IAr/ ekinin sonundaki /r/ ünsüzünün hangi dönemde düşerek /-IA/ şeklini aldığına dair, bazı emareler dışında, kesin bir bilgi mevcut değildir. Bizim kanaatimize göre, çokluk /-IAr/ ekinin sonundaki /r/ ünsüzünün düşmesi olayı 19. yüzyılın sonlarına doğru tamamlanmış ve 20. yüzyıl başlarında tamamen /-IA/ şeklini almıştır. W. Pröhle'nin bu dönemde derlediği malzemenin de bu anlaşılmaktadır. Meselâ, W. Pröhle'nin kayda geçirdiği, teşekkürü 19. yüzyıl başlarına veya daha eskiye dayanan bazı halk türkülerinde /-IAr/ ekinin kalıntılarına rastlanmaktadır. Bu eserlerde çokluk eki için daha ziyade /-IA/ eki kullanılırken, bazı kısımlarında /-IAr/ ekinin kullanıldığı da dikkat çekmektedir: küller < künler 'günler', boldular 'oldular', kireller < kirediler 'giriyorlar', süyeler < süyediler 'seviyorlar', mineller < minediler 'biniyorlar', caşlar 'delikanlılar', kiyeller < kiyediler 'giyiyorlar', süreller < sürediler 'sürüyorlar', saldılar 'koydular', cırlar 'türküler', küyeler 'ağıtlar', caralar 'yaralar', vs... (Pröhle, 1909:248-252).

İsmail Akbay'ın eserinde çokluk ekinin umumiyetle /-IAr/ şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Halbuki bu dönemde Karaçay-Malkar Türkçesinde, bilhassa konuşma dilinde, çokluk ekinin /-IA/ şeklini almış olduğu kanaatini taşımaktayız. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, İsmail Gaspıralı Bey'in yolunu takip eden İsmail Akbay'ın, 'dilde birlik' ülküsüyle, eserinde çokluk /-lar/ ekini bilinçli olarak kullandığı şüphesizdir. Ayrıca bu dönem-

de Karaçay-Malkar Türkçesiyle kaleme alınmış başka eserlerde de çokluk eki olarak /-lAr/ şeklinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Hacı Lokman Asanî el-Balkarî'nin Kitabü Mürşidi'n-Nisâ (1909) adlı eseri başta olmak üzere, Hicrî 1322 (Miladi 1904) tarihli Karaçay-Malkar Türkçesiyle kaleme alınmış bir el yazması mecmuada yer alan Karaçaylı şair Yusuf Haçir ile Malkarlı şair Muhammed Orakî el-Balkarî'nin eserlerinde de çokluk ifadesi için /-lAr/ ekinin kullanıldığı görülmektedir (Nevruz, 1981: 165-166, 169-175; Doğan, 2000:205-206). Karaçay-Malkar Türkçesi yazı dilinde çokluk ekinin, sondaki /r/ ünsüzünün düşürüldüğü /-lA/ şekli eki ilk olarak yine İsmail Akbay'ın Ana Tili (1916) eserinde kullanılmıştır. Müellif, Tiflis'te Arap harfleriyle bastırıldığı bu eserde çokluk ifadesi için sadece /-lA/ ekini kullanılmıştır.

2.3.47. Eserde pek çok yerde, çokluk /-lAr/ ekinde olduğu gibi, gerek isim ve isim soylu kelimelerin çekiminde, gerekse fiillerin çekiminde kullanılan /-dlr, -dUr/ bildirme eklerinin sonundaki /r/ ünsüzü korunmuştur. Halbuki günümüz Karaçay-Malkar Türkçesinde bildirme eklerinin sonundaki /r/ ünsüzü düşmüştür. Yani günümüzde hem konuşma dilinde ve hem de yazı dilinde kullanılan bildirme eki /-dl, -dU/ şeklindedir. Ayrıca, eserde bildirme ekinin /-dlr, -dUr/ şekilleri kullanıldığı kadar, sondaki /r/ ünsüzünün düştüğü /-dl, -dU/ şekillerinin de kullanıldığı da görülmektedir.

Eserde bildirme ekinin /-dlr, -dUr/ şekliyle kullanıldığı isim ve isim soylu kelimelerin buldukları cümlelerde 'kesinlik' anlamı veren yüklemeler oluşturdukları görülmektedir: İmândadır (إِيمَانُهُ دَرٌ 2:4), İslamdadır (إِسْلَامُهُ دَرٌ 2:4), namazdadır (نَمَازُهُ دَرٌ 2:4), cuvummaklıkdadır 'gusüldedir' (جُؤْمُقْلَقْدُهُ دَرٌ 2:5), nifasdadır (نِفَاسُهُ دَرٌ 2:6), hazırdır (حَاضِرُهُ دَرٌ 2:15), Kurandır 'Kuran'dır' (قُرْآنُهُ دَرٌ 4:2), inanmaktır 'inanmaktır' (إِنَانْمُقْدَرٌ 4:8, 5:1, 6:1), bayganbardır 'peygamberdir' (بَيَغْنَبَرْدَرٌ 4:11), sıylısıdır 'yücesidir' (سَيْلِي سَيِدَرٌ 4:16), Abdülmanafdır 'Abdülmanaf'tır' (عَبْدُالْمَنَافِ دَرٌ 4:17), hakdır 'haktır' (حَقُّ دَرٌ 5:8), Allahdandır (اللَّهُ دَانِدَرٌ 5:14), farzıdır 'farzıdır' (فَرْضِي دَرٌ 6:1), arıvlamaktır 'temizlemektir' (أَرِوْلْمُقْدَرٌ 6:15), cabmaktır 'örtmektir' (جَابْمُقْدَرٌ 6:15), tüz turmaktır 'doğru durmaktır' (تُؤز تُؤرْمُقْدَرٌ 6:16), haramdır (حَرَامِدَرٌ 7:17, 8:7), günahladandır 'günahlardandır' (كُنَاهْلُهُ دَانِدَرٌ 7:17), nifasdır (نِفَاسِدَرٌ 8:10), farzdır (فَرْضِدَرٌ 8:12, 8:13), sevabdır 'sevaptır' (ثَوَابِدَرٌ 8:14); abdezdedir 'abdesttedir' (أَبْدَرْدَرٌ 2:5), teyemmümedir (تَيَمُّمِدَرٌ 2:5), nehyi münkerdir (نَهْي مَنكَرِدَرٌ 2:6), izlemektir 'aramaktır' (إِزْلَمَكِدَرٌ 2:6), Nekirdir (نَكِيرِدَرٌ 3:9), Cebraildir (جَبْرَائِيلِدَرٌ 3:10), keleşidir 'aracıdır' (كِيْلَه چِي دَرٌ 3:12), incedir (إِنجَه دَرٌ 5:8), keskindir (كَسْكَنْدَرٌ 5:8), kaderdir (قَرَرِدَرٌ 5:12), beşdir 'beştir' (بِيْش دَرٌ 6:3), niyyet etmektir 'niyet etmektir' (نِيْيَتْ أَيْتَمِيَك دَرٌ 6:16), bilmektir 'bilmektir' (بِيْلْمَكِدَرٌ 6:16), vacibdir 'vaciptir' (وَاجِبِدَرٌ 8:13), sünnettir 'sünnettir' (سُنَّة دَرٌ 8:14); oldur 'O'dur' (أَلْدُورٌ 3:1), onovçusudur 'amiridir' (أَوْتُؤچِي سَيِدَرٌ 3:11). Eserde fiillerin çekiminde kullanılan bildirme ekinin

/-dIr, -dUr/ şekli sadece birkaç kelime de görülmektedir: boladır 'oluyor/olur' (بُولَادِر 2:7), derikdir 'diyecektir' (دِيرَقْدِر 7:2).

Eserde bildirme ekinin sondaki /r/ ünsüzünün düşmüş haliyle, yani /-dI, -dU/ şekliyle kullanıldığı isim ve isim soylu kelimelerin sayısı da az değildir: bardı 'vardır' (بَارْدِي 2:4, 2:13, 4:10), hakdılar 'haktırlar' (حَقْدِيلَار 3:17), sıylısıdı 'yücesidir' (سَيْلِي سِي دِي 4:16), kandı 'kandır' (قَانْدِي 7:14, 8:7), farzmıdı 'farz mıdır' (فَرْض مِيدِي 8:15), sevabmıdı 'sevap mıdır' (نَوَاب مِيدِي 8:15); cetidi 'yedidir' (جَتِي دِي 2:7), birdi 'birdir' (بِرْدِي 2:14), cerdedi 'yerdedir' (جِيرْدَه دِي 2:16), kökdedi 'göktedir' (كُوكْدَه دِي 3:6), melâiklerdi 'meleklerdir' (مَلَائِك لَرْدِي 3:7), enişdi 'iniştir' (اِنِشْدِي 5:9), on ekidi 'on ikidir' (اُون اِيكِي دِي 6:13), vacibmıdı 'vacip midir' (وَاجِب مِيدِي 8:15), sünnetmıdı 'sünnet midir' (سُنَه مِيدِي 8:15); cokdu 'yoktur' (جُوقْدُو 2:13, 2:16, 2:17), cuvukdu 'yakındır' (جُوقْدُو 2:17), avruvdu 'hastalıktır' (اَوْرُودُو 7:15, 8:6); tüyüldü 'değildir' (تِيُولْدُو 2:14, 2:15, 3:2), köbdüler 'çoktur' (كُوبْدُولَر 3:5), kündü 'gündür' (كُونْدِي 5:2, 7:14, 8:3), örüşdü 'tırmanıştır' (اُرُشْدُو 5:9), tüzdü 'düzdür' (تُوزْدِي 5:9).

Karaçay-Malkar Türkçesinde aynı zamanda fiil çekiminde teklik ve çokluk 3. şahıs eki olarak kullanılan bildirme ekinin eserde /-dIr, -dUr/ şeklinin aksine /-dI, -dU/ şeklinin çokça kullanıldığı görülmektedir: buzğandı 'bozmuş(tur)' (بُوزْغَانْدِي 4:6), tuvğandı 'doğmuş(tur)' (تُوغَانْدِي 4:17), aylandırıklıdı 'çevirecek(tir)' (اَيْلَانْدِرْلَقْدِي 5:3-4), kallıkıdı 'kalacak(tır)' (قَالْلَقْدِي 5:4), kurulğandı 'kurulmuş(tur)' (قُرْلَعَانْدِي 5:8), bolmaydı 'olmuyor/olmaz' (بُولْمَايْدِي 5:17), bilmeydi 'bilmiyor/bilmez' (بِلْمَيْدِي 3:5), bileği 'biliyor/bilir' (بِلَه دِي 3:5, 4:15), eññendi 'inmiş(tir)' (اَيْنْغِين دِي 3:17, 4:2, 4:4), etgendi 'etmiş(tir)' (اَيْنْغِين دِي 3:18), enmegendi 'inmemiş(tir)' (اَيْنْمَه كِين دِي 4:5), üretgendi 'öğretmiş(tir)' (اُورِيْتْكِين دِي 4:6), deydi 'diyor' (دِي دِي 4:15), ölgendi 'ölmüş(tür)' (اُولْغِينْدِي 4:18), bermeydi 'vermiyor/vermez' (بَيْرْمِيدِي 5:15), süyedi 'seviyor/sever' (5:16), etedi 'ediyor/eder' (اَيْتَه دِي 5:16), körmeydi 'görmüyor/görmez' (كُورْمِيدِي 5:17), etmeydi 'etmiyor/etmez' (اَيْتْمِيدِي 5:17), buzulukdu 'bozulacak(tır)' (بُوزُلْلُقْدُو 5:3), cürüydüler 'hareket ediyorlar/ederler' (جُرُويْدُولَر 3:6), ürüllükdü 'üflenecek(tir)' (اُورْلُقْدُو 5:4).

Sonuç

Bu çalışmada, Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Arap harfleriyle basılmış olan "Kitabü'l-İmân ve'l-İslâm" adlı eserde dikkat çeken bazı dil özellikleri tespit edilmiş ve bugünkü Karaçay-Malkar Türkçesi yazı diliyle mukayese edilmiştir. Eserde, Karaçay-Malkar Türkçesinde olmayan, Türkiye Türkçesine ait bazı kelime ve ekler ile yine muhtemelen Türkiye Türkçesi aracılığıyla girmiş olan bazı Arapça kelimelerin varlığı dikkat çekicidir. Müellif bu kelimeleri eserinde bilinçli olarak kullanmıştır. Amaç, Türk boyları arasında oluş-

turulmaya çalışılan ortak edebî Türk diline iştirak etmek ve katkıda bulunmaktır. Bu eser küçük hacimli olmasına karşın içerdiği bazı dil özellikleri, Arap harfleriyle basılması ve ilk elden yazılı kaynak olması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Eserin Latin Harflerine ve Türkiye Türkçesine Aktarılması

(s. 1) |1| Kitabü'l-İmân ve'l-İslâm |2| Bilisân-ı Karaçay terceme ül-alim İsmail Efendi |3| ibn Yakub el-Karaçay min kar-yet-i Teberdi |4| Rahmet Allahü ebedî |5| Amin. |6| Mim. |7| Tab' alâ nefekati Cema-leddin veled-i Sultan el-Kazı Ğumukî |8| el-matbaatü'l-İslâmiyye Muhammed Mirza Mavrayof fi beldet-i Temirhan-Şura |9| seneti hicret 1330, MMM (Muhammed Mirza Mavrayof), seneti mesihîyye 1912.

(s. 2) |1| Bismillahirrahmanirrahim. |2| Akıl balığ müsliman adamğa. |3| Erkişi bolsun, kadın bolsun, bilib 'amel eterge bütününde kırk farız |4| bardı. Yedisi imândadır. Beşi İslâmdadır. On ekisi namazdadır. |5| Törtüsü abdezdedir. Törtüsü teyemmümdedir. Üçüsü cuvummaklıkdadır. |6| Ekisi hayzı bıla nifasdadır. Ekisi emri ma'ruf nehî münkerdir. Biri da 'ilm (ilmu) izlemektir. |7| Bılar barısı kırk boladır. **İymannı farzı cetidi dedik.** |8| Birincisi Allahü tealâğa iyanmak. İkincisi melâiklerge inanmak. |9| Üçüncüsü kitablarğa inanmak. Törtüncüsü bayğanbarlarğa inanmak. |10| Beşinçisi kıyamet küñne inanmak. Altınçısı har bir amanlık ve har bir aşhılık |11| kesiñi izlemekligiñ bılan birge Allahdan bolğanına inanmak. Cetinçisi ölgen- |12| den soñra tirilib Allahnı buyurğan cerine cıyılmaklıkka inanmak. |13| **Birincisi Allaha inanmak dedik. Allaha necik inandık.** |14| Allahü tealâ birdi, bardı, nögeri, uşağanı cokdu. Oñda da tıyüldü, solda da, |15| arıtta da, alda da tıyüldü. Har bir cerde hazırdır ol. Allahü tealânı körmegeñ |16| ceri, bilmegeñ ceri cokdu. Allahnı körmekligine cabuv cokdu. Bu cerdedi |17| deb özü cokdu. Har bir adamnı kanından, canından kesine cuvukdu. Har zatnı

(s. 3) |1| caratuvcu, öltürüvçü, ölgenleni tiriltüvçü oldur. Anı caratğan bir zat cokdu, avvalı da |2| cokdu, ahırı da bolluk tıyüldü deb anandım (inandım).

(s. 1) |1| İman ve İslam Kitabı |2| Karaçay dilinde tercüme eden âlim İsmail Efendi |3| Yakup'un oğlu, Karaçay'ın Teberdi köyünden |4| Allah'ın rahmeti ebedi olsun. |5| Amin. |6| Mim. |7| Gazi-Kumuklu Sultan oğlu Cemaleddin tarafından basılmıştır |8| Muhammed Mirza Mavrayof'un İslâm Matbaasında, Temirhan-Şura şehrinde. |9| Hicrî 1330 senesi, MMM (Muhammed Mirza Mavrayof), Miladî 1912 senesinde.

(s. 2) |1| Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. |2| Akıl balığ Müslüman insana. |3| Erkek olsun, kadın olsun, bilip yapması gereken toplam kırk farz |4| vardır. Yedisi imandadır. Beşi İslâm'dadır. On ikisi namazdadır. |5| Dördü abdesttedir. Dördü teyemmümdedir. Üçü gusüldedir. |6| İki hayız ile nifastadır. İki insanlara iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaktır. Biri de ilim aramaktır. |7| Bunların hepsi kırk olur. **İmanın farzı yedidir dedik.** |8| Birincisi Allahü tealâyâ inanmak. İkincisi meleklerle inanmak. |9| Üçüncüsü kitaplara inanmak. Dördüncüsü peygamberlere inanmak. |10| Beşinçisi kıyamet gününe inanmak. Altınçısı her bir kötülüğün ve her bir iyiliğin, |11| kendi isteğınle birlikte, Allah'tan geldiğine inanmak. Yedinçisi öldük- |12| ten sonra dirilip Allah'ın buyurduğu yere toplanmaya inanmak. |13| **Birincisi Allah'a inanmak dedik. Allah'a nasıl inandık.** |14| Allahü tealâ birdir, vardır, eşi, benzeyeni yoktur. Sağda da değildir, solda da, |15| arkada da, önde de değildir. Her bir yerde hazırdır O. Allahü tealânın görmediği |16| yer, bilmediği yer yoktur. Allah'ın görmesine perde yoktur. Şu yerededir |17| diye özü yoktur. Her bir insanın kanından, canından kendisine yakındır. Her şeyi

(s. 3) |1| yaratan, öldüren, ölenleri dirilten O'dur. Onu yaratan bir şey yoktur, evveli de |2| yoktur, ahiri de olmayacaktır diye inandım. **İkincisi meleklere inan-**

Ekinçisi melâiklerge inanmak dedik.

[3] Melâikler bizni kibik Allahnı kulladı-
dılar (kullarıdır). Allah (Allahğa) kul-
luk etediler. Köznü kağıb [4] açğan çaklı
Allaha bir asılık etmeyler. Aşamaylar,
içmeyler, erkeklik, tişilik cürüt- [5] mey-
ler. Köbdüler, alarnı sanların Allahdu
(Allahdan) başha kişi bilmeydi, bir Allah
kesi bileği. Alar, Allahü tealânı [6] em-
rinde cürüydüler. Kimi kökdedi, kimi
cerde, adamlarnı birgesinde cürüydüler
günahnın, sevabını [7] cazarğa. Alarnı at-
ları sıylı cazuvçu melâiklerdi: Kirâmen
Kâtibin. Kimi ölgen zamanda [8] birgesi-
ne kabırğa kirediler, ol adamğa imân,
islâm sorurğa. Alarnı adları: Münker [9]
ve Nekirdir. Alarğa cevâb berir sevâblı,
cevâbsız kalur kıyınlı. Melâiklerni sıylıla-
rı Azrail [10] ve İsrail ve Mikâil ve Ce-
braildir. Azrail can aluvçu, İsrail surnu
ulub (alıb) turadı, [11] Allahnı buyruğu
kaçan kelse, dünyanı harâb eterge. Mikâ-
il rızıklanı onovçusudur. [12] Cebrail, Al-
lah bılan bayğanbarlanı ortasında vahiy
cürütüvçu keleşidir. Allahnı selâmı alar-
ğa [13] bolsun. Ol kabırda sorğan melâik-
lerni cevâbı: Allahü rabbi ve Muhamme-
dü nebi, ve'l-İslâm dini [14] ve'l-Kur'anü
imami, ve'l-Kâbe kible, ve'l-mü'minüne
küllühüm ihvati, ve'l-müminatü küllü-
hünne ehavati, [15] ve's-şeytanü adüvvi,
ve's-sünnetü itikadî, ve ilâllâhil masîr.
[16] **Üçünçü(sü) kitablarğa inanmak.**
[17] Kökden cüz da dört kitab eññendi.
Barısı hakdılar. Törtüsü ulla kitab, [18]
cüzüsü çabrak çabrak etgendi. Ol cüz
kitabdan onusu Adem aleyhisselamğa,

(s. 4) [1] onusu İbrahim aleyhisse-
lamğa, ellisi Şis (Şit) aleyhisselamğa, otuzu
[2] İdris aleyhisselamğa eññendi. Ol dört
ulla kitab: Zebur, Tevrat, İncil, Kur'andır.
[3] Bılardan Zebur, Davud aleyhisselamğa;
Tevrat, Musa aleyhisselamğa; İncil, İsa [4]
aleyhisselamğa; Kur'an, bizim bayğanbarı-
bız Muhammed sallallahü tealâ aleyhives-
selamğa eññendi. [5] Cazılıb, kitab bolub
enmegendi. Cebrailni keleşiligi bılan, Al-
lahdan vahiy [6] bılan kelib, Cebrail, bay-
ğanbar(ğa) üretgendi. Kitablarnı barısın
hükümün Kur'an buzğandı, [7] bolcalları
cetmeklik bılan. Kur'annı hükümü kıyamat
küñne deri buzulluk tüyüldü. Kitab- [8]

mak dedik. [3] Melekler bizim gibi Al-
lah'ın kullarıdır. Allah'a kulluk ederler.
Gözü kapayıp [4] açıncaya kadar Allah'a
bir asılık etmezler. Yemezler, içmezler,
erkeklikleri, dişilikleri yok- [5] tur. Çok-
turlar, onların sayılarını Allah'tan başka
kimse bilmiyor (bilmez), sadece Allah
kendisi biliyor (bilir). Onlar, Allahü tea-
lânın [6] emrine göre hareket ediyorlar
(ederler). Kimi göktedir, kimi yerde, in-
sanların yanında geziyorlar (gezerler), gü-
nahını, sevabını [7] yazmaya. Onların ad-
ları kutsî yazıcı meleklerdir: Kirâmen
Kâtibin. Kimi öldüğü zaman [8] berabe-
rinde mezara girerler, o adama iman,
İslâm sormaya. Onların adları: Münker [9]
ve Nekir'dir. Onlara cevap verir sevabı
olan, cevapsız kalır zavallı (günahı) olan.
Meleklerin yüceleri (büyükleri) Azrail
[10] ve İsrail ve Mikâil ve Cebraildir.
Azrail can alıcı, İsrail suru alıp (hazır)
duruyor (durur), [11] Allah'ın buyruğu ne
zaman gelirse, dünyayı harap etmeye.
Mikail rızıkların amiridir. [12] Cebrail,
Allah ile peygamberlerin arasında vahiy
götüren araçtır. Allah'ın selâmı onlara
[13] olsun. O mezarda soran meleklerin
(sorularının) cevabı: Rabbimiz Allah, pey-
gamberimiz Muhammed, dinimiz İslâm,
[14] yol göstericimiz Kur'an, kiblemiz Kâ-
be, bütün mümin kadın ve erkekler kar-
deştir, [15] şeytan düşmanımızdır, itika-
dımız sünnettir ve dönüş Allah'adır. [16]
Üçüncüsü kitaplara inanmak. [17] Gök-
ten yüz dört kitap inmiştir. Hepsı haktır.
Dördü büyük kitap, [18] yüzü yaprak
yaprak (tanzim) etmiştir. O yüz kitaptan
(sayfadan) onu Adem aleyhisselama,

(s. 4) [1] onu İbrahim aleyhissela-
ma, ellisi Şit aleyhisselama, otuzu [2] İdris
aleyhisselama inmiş. O dört büyük kitap:
Zebur, Tevrat, İncil, Kuran'dır. [3] Bunlar-
dan Zebur, Davut aleyhisselama; Tevrat,
Musa aleyhisselama; İncil, İsa [4] aleyhis-
selama; Kuran, bizim peygamberimiz
Muhammed sallallahü tealâ aleyhivesse-
lama inmiştir. [5] Yazılıp, kitap halinde
inmemiştir. Cebrail'in vasıtasıyla, Allah'-
tan vahiy [6] ile gelip, Cebrail, peygambe-
re öğretmiştir. Kitapların hepsinin hük-
münü Kuran bozmuştur, [7] müddetleri
yetmesi (tamamlanması) ile. Kuran'ın

larğa bılay inandım. **Dörtünçüsü bay-ğanbarlarğa inanmaktır.** [9] Alları Adam, arıtları Muhammed sallallahü tealâ aleyhivesselam. Bu ekisini ortasında kelgen bayğanbar- [10] lanı kalğanı cüz cigirma dört biñ bayğanbar bardı. Bıların içinde Kur’anda atı ezkerilib bizge [11] bilirge borç bolğan cıyırma segiz bayğanbardır: Adam, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, [12] İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Lut, Musa, Harun, Şuayb, Zekeriya, Yahya, İsa, [13] Davud, Süleyman, İlyas, Elyasa, Zülkifli, Eyyub, Yunus, Zülkarneyn, ‘Üzeyir, Lokman, [14] Muhammed sallallahü aleyhim ecmain. Zülkarneyn ve ‘Üzeyir ve Lokman; bu üçüne alimlerini [15] kimi deydi bayğanbar, kimi deydi şıylı. Kertisin bir Allahü tealâ bileidi. Muhammed sallallahü aleyhivesellem [16] bayğanbarlanı sıylıydı. Anı ümmeti da ümmetleni sıylıydı. Muhammedni atası Abdullah anı [17] atası Abdülmüttalib anı atası Haşim anı atası Abdülmanafdır. Mekke de tuvgandı, Medina- [18] ğa hicret etib, anda ölgendi. Anı şafağatın bizge Allah nasıb etsin.

(s. 5) [1] Beşinci(si) kıyamet küñ-ne inanmaktır dedik. [2] Ol allay bir kündü, İsrail surun bir kerre ürüb, Allahdan başha har canı bolğan [3] zat ölüb, kökler de, cerler de buzullukdu. Cel bu dünyanı çağılğan (cayılğan) mamuk kibik aylandı- [4] lıkdı. Bılay bolğandan soñra dünya eki cigirma cılnı boş kallıkdı. Dağda bıyağı sur ürüllükdü. [5] Ölgenler sav bolub, kabırlarından kobub arasat tüzüne kelirlikdiler, açık, kımıja bolub, [6] bayğanbarlar, şayıhlar, alimler, şehidler bolmasa, bılar kiyimleri bılan kelürler. Günah, sevâbları tartılır. [7] Sevâbı artık cennetge kirir, bizni Allah alardan etsin. Günahı köb, cehennemge kirir, bizni Allah andan [8] saklasın. Sırat da haktır, cehennemni üsüne kurulğandı. Kıldan incedir, kılıçtan keskindir. [9] Beş cüz cıllık örüşdü ve beş cüz cıllık tüzdü, beş cüz cıllık enişdi. Adamlardan kimisi [10] kök çaşnağan kibik, kimisi culduz uçğan kibik, kimisi çabhan at kibik, kimisi hayvan [11] kibik dört ayaklanıb sıratdan öterikdiler. Kimi da öterge küçünden kelmeyin cehennemge [12] tü-

hükmü kıyamet gününe kadar bozulmayacaktır. Kitap- [8] lara böyle inandım. **Dördünçüsü peygamberlere inanmaktır.** [9] İlkleri Adem, sonu Muhammed sallallahü tealâ aleyhi vesselam. Bu ikisinin arasında gelen peygamber- [10] lerin haricinde yüz yirmi dört bin peygamber vardır. Bunların içinde Kuran’da adı bahsedilip, bize [11] bilmeye borç olan yirmi sekiz peygamberdir: Adem, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, [12] İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Lut, Musa, Harun, Şuayb, Zekeriya, Yahya, İsa, [13] Davud, Süleyman, İlyas, Elyasa, Zülkifli, Eyyub, Yunus, Zülkarneyn, Üzeyir, Lokman, [14] Muhammed sallallahü aleyhim ecmain. Zülkarneyn, Üzeyir ve Lokman; bu üçüne âlimlerin [15] kimi peygamber diyor, kimi velî diyor. Doğrusunu bir Allahü tealâ bilir. Muhammed sallallahü aleyhi vesselam [16] paygamberlerin yücesidir. Onun ümmeti de ümmetlerin yücesidir. Muhammed’in babası Abdullah, onun [17] babası Abdülmüttalib, onun babası Haşim, onun babası Abdülmenaf’tır. Mekke’de doğmuştur, Medine’ [18] ye hicret edip, orada ölmüştür. Onun şefaatinı bize Allah nasip etsin.

(s. 5) [1] Beşincisi kıyamet günü-ne inanmaktır dedik. [2] O öyle bir gündür, İsrail surunu bir kere üfleyip, Allah’tan başka bütün canlı [3] varlıklar ölüp, gökler de, yerler de bozulacaktır (harap olacaktır). Yel, bu dünyayı yayılmış pamuk gibi çevire- [4] cektir. Böyle olduktan sonra dünya kırk yılı boş kalacaktır. Yine aynı sur üflenecektir. [5] Ölenler dirilip, mezarlarından kalkıp arasat meydanına gelecekler açık, çıplak şekilde, [6] peygamberler, veliler, âlimler, şehitler hariç, bunlar giyimleriyle gelirler. Günah ve sevapları tartılır. [7] Sevabı fazla (olan) cennete girer, bizi Allah onlardan eylesin. Günahı çok (olan), cehenneme girer, bizi Allah ondan [8] korusun. Sırat da haktır, cehennemın üstüne kurulmuştur. Kıldan incedir, kılıçtan keskindir. [9] Beş yıllık (mesafe) tırmanıştır (yokuş yukarıdır), beş yüz yıllık (mesafe) düzdür, beş yüz yıllık (mesafe) iniştir (yokuş aşağıdır). İnsanların kimisi [10] şimşek gibi, kimisi yıldız kayması gibi, kimisi koşan at gibi;

şerikdiler. Allah bizni andan saklasın. **Altıncısı kadedir.** [13] Dünyada bolğan ve bolluk hayır ve amanlık. Allah(ğa) imân salğan adamni imâni, kâfir bolğan [14] adamni kâfirliği, barısı kesini süymekligi ve razılığı bilan birge Allahdandır. Allah kâfirlikni [15] adamğa zor bilan bermeydi, adam kesi süyüb, razı bolub alsa (alğan) tüyül ese. Allahü tealâ, Allah(ğa) [16] iymân salıb kulluk etgen adamni süyedi, añña aşılık da etedi. Ve Allaha iymân da salmayın, [17] boy da bermegen adamlarğa Allah razı bolmaydı, arıv da körmeydi, alarğa aşılık da etmeydi, [18] bizni, Allah alardan saklasın. **Cetincisi: ve'l ba'sü ba'de'l mevt: Ölgenden sofiura**

(s. 6) [1] tirilmekke iymanmaktır. Bılar iymannı ceti farzıdır. Munu Arabcası: amentü billahi ve melâiketihî [2] ve kütübihî ve rusûlihî ve'l yevmi'l-âhiri ve bi'l-kaderi, hayrihî ve şerrihi mina'llâhi tealâ ve'l-ba'sü ba'de'l mevt'dir. [3] **İslamnı farzı beşdir.** Savmün ve salâtün ve haccün ve zekâtün ve kelimetü şahadetün. [4] Şahadet degen cüregiñ bilan iymanıb, tiliñ bilan halatsız ayıtb: eşhedü enlâ ilâhe ill- [5] allah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resuluhu demektir. Ma'nâsı men şahadlık etemen, kerti kesine [6] kulluk eterge tıyışlı birden başğa Allah bolmağanına, kulluk eterge tıyışlı bir Allah kesi bardı. [7] Dağıda men şahıdlık etemen kerti Muhammed bayğanbar anı kulu ve hem de anı kulları bıla kesini [8] arasında sıylı keleşisi bolğanına. Ekincisi oraza. Ramazan ayında [9] sabahdan ahşamğa deriçin orazanı buzğan zatlardan saklanıb, Allah razı- [10] lığı için oraza tutmak. Ücücüsü zekâtı borc etgen. Malı, mülkü [11] bolsa, zekât bermeklik. Törtücüsü hac. Kâ'bağa barırğa küçünden [12] kelgen adamğa kâ'bağa barıb, anda şartların bitdirmek. Beşincisi [13] beş vakt namaz kılmak. Namaznı farızları tışı altı, barısı da on ekidi. Tışında altısı: [14] Biri taza suv bulan kesini tazalab abdest almak. Ekincisi carhın, kesin, [15] namaz kılğan cerin arıvlamakdır. Ücücüsü 'avratın cabmakdır. Törtücüsü vaktını [16] bilmekdir.

kimisi hayvan [11] gibi dört ayaklanıp (sürünerek) sıratın geçecekler. Kimisi de geçmeye gücü yetmeyip cehenneme [12] düşecekler. Allah bizi ondan korusun. **Altıncısı kadedir.** [13] Dünyada olan ve olacak hayır ve şer. Allah'a iman eden insanın imanı, kâfir olan [14] insanın kâfirliği, hepsi kendisinin isteği ve rızasıyla birlikte Allah'tandır. Allah kâfirliği [15] insana zorla vermiyor, insan kendi istek ve iradesiyle almış değilse. Allahü tealâ, Allah'a [16] iman edip, kulluk eden insanı seviyor, ona iyilik de ihsan ediyor. Ve Allah'a iman etmeyip, [17] teslim olmayan insanlardan Allah razı olmuyor (olmaz), hoş da görmüyor (görmez), onlara iyilik de ihsan etmiyor (etmez), [18] bizi, Allah onlardan korusun. **Yedincisi: ve'l ba'sü ba'de'l mevt: Öldükten sonra**

(s. 6) [1] dirilmeye inanmaktır. Bunlar imanın yedi farzıdır. Bunun Arapçası: Ben Allah'a ve meleklerine, [2] kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine inandım. Öldükten sonra dirilmek de haktır. [3] **İslam'ın farzı beştir.** Oruç, namaz, hac, zekât ve kelimeyi şehadet. [4] Şehadet demek yüreğinle inanıp, dilinle hatasız söyleyip: eşhedü en lâ ilâhe ill- [5] allah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resuluhu demektir. Mânâsı ben şahitlik ediyorum, gerçekten kendisine [6] kulluk etmeye lâıyk bir Allah'tan başka ilah olmadığına, kulluk etmeye lâıyk tek bir Allah vardır. [7] yine ben şahitlik ediyorum gerçekten Muhammed peygamber O'nun kulu ve hem de O'nun kulları ile kendisi [8] arasında yüce elçisi olduğuna. İkincisi oruç. Ramazan ayında [9] sabahtan akşama kadar orucu bozan şeklerden sakınıp, Allah rızası [10] için oruç tutmak. Ücücüsü zekâtı borç etmek. Malı, mülkü [11] varsa, zekât vermek. Dördücüsü Hac. Kâbe'ye gitmeye gücü [12] olan insanın Kâbe'ye gidip, orada şartlarını yerine getirmek. Beşincisi [13] beş vakit namaz kılmak. Namazın farızları dışı altı, hepsi on ikidir. Dışında altısı: [14] Birincisi temiz su ile kendisini temizleyip abdest almak. İkincisi bedenini, kendisini, [15] namaz kıldığı yeri temizle-

Beşincisi kıblağa tüz turmaktır. Altıncısı niyet etmektir. Namaznı [17] içinde altısı: Allahu ekber deb kulak kakmak. İkincisi öre turub kılırğa, kolundan [18] kelgen adamğa öre turmak. Üçüncüsü Kur’andan bir şey’i okumak. Dördüncüsü

(s. 7) [1] rükû’. Üc kerre sübhâne rabbiyel azim deyrçak (diyecek). Beşincisi sücûd. Üc kere sübhâne rabbiyel alâ [2] derikdir. Altıncısı arıt ettehiyyatğa olturmak, ettehiyatnı okub bitdirir kadar. **Abdesni** [3] **tört farzı**. Biri betin cuvmaq, başın tük bitgenden sakal túbüne kadar. Bir kulak cum- [4] şağından obir kulak cumşağına kadar cuvmaq. İkincisi eki bilegin çınaçıklarını artı bilan [5] cuvmaq. Üçüncüsü başını törtde birine mesh etmek. Dördüncü(sü) eki ayağın inçikleri [6] bilan birge cuvmaq. **Teyemmünnü dört farzı**. Suv tabılmağan cerde ya da suv ta- [7] bılıb, anı bilan istihmâl (isti’ mâl) eterge özrü bolğan adam birinci niyyet etmek. İkincisi cerni [8] tukumuğdan (tukumundan) bolğan zat tabmak, tuyrak (tögerek) taş, tıtır, kum kibik. Üçüncüsü eki kolun bir kerre urub [9] betine salamak (sılamak). Tördüncü eki kolun dağıda urub, bileklerine sılamak. Betinde, bileğinde, kolunda [10] cetdirmegen cerin koymaz. **Cuvunmaklıknı üç farzı**. Biri avzun çaykamak. [11] İkincisi burnunu için çaykamak. Üçüncüsü kalğan çarhnı barısın bir kerre suv [12] bilan cuvmaq. Emri ma’ruf bila nehyi münkerdeği ekisi: birincisi bir müslüman müslümañña aşlıknı [13] buyurmak, ekincisi amanlıktan kaytarmak. **Hayz bilan nifasda eki farz**. [14] Hayız degen akıl balığ tişirıvdan kelgen kandı. Azı üç gündü. Beşde da tohtar, segizde da [15] tohtar, onda da tohtar. Ondan ozmaz. Ondan ozub körüñnen hayz tüyüldü, avruvdu. Hayz [16] vaktde namaz kılmaz, oraza tutmaz, mescidge kirmez, hacge barsa tavâf etmez, cima’ etmez, hattâ [17] kindigi bilan tobuğu ortasında erkişi cuvuk bolmaz, haramdır, ulla günahladandır. Anı halâl körüb [18] haramlığına inanmayın cima’ etgen kâfir bolur, euzu billahi. Namaznı tölemez, orazanı kününe bir kün töler.

(s. 8) [1] Hayznı vakti bitse ol sâ’at cuvunur, namaz başlar. Ramazanda kününü carımında arıv bolsa andan [2] iññirge

mektir. Üçüncüsü avret yerini örtmektir. Dördüncüsü vaktini [16] bilmektir. Beşincisi kıbleye doğru durmaktır. Altıncısı niyet etmektir. Namaznı [17] içinde altısı: Allahü ekber diye kulak vurmak (tekbir almak). İkincisi ayakta durup kılmaya, elinden [18] gelen insana ayakta durmak. Üçüncüsü Kuran’dan bir şeyi okumak. Dördüncüsü

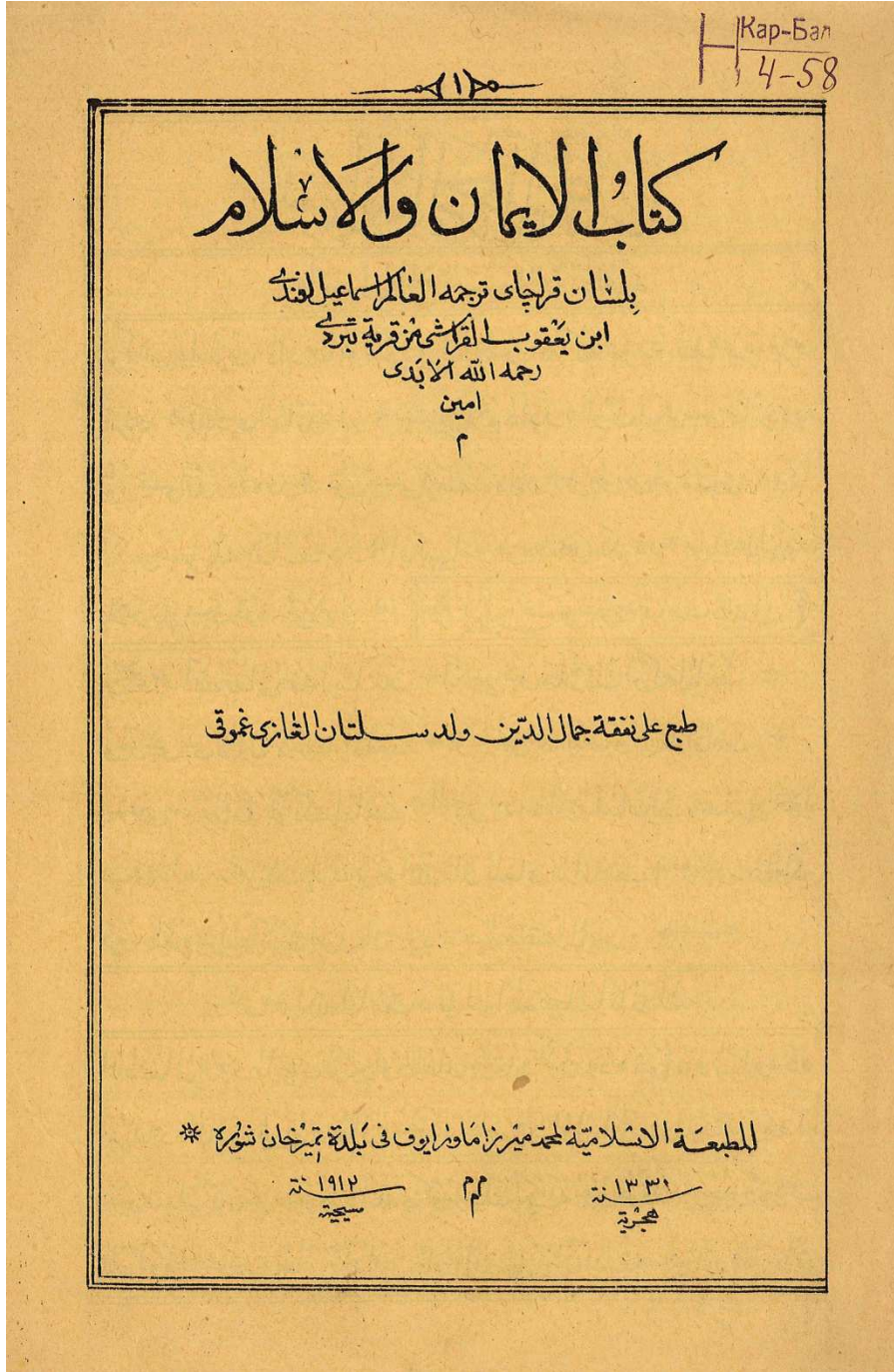
(s. 7) [1] rükû’. Üc kere ‘Ey büyük Rab-bim, seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim’ diyecek. Beşincisi sücûd. Üc kere ‘Ey büyük Rabbin, seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim’ [2] diyecek. Altıncısı son ettehiyyatüye oturmak, ettehiyatüyü okuyup bitirecek kadar. **Abdestin** [3] **dört farzı**. Birincisi yüzünü yıkamak, başın tüy bitiminden çene altına kadar. Bir kulak yumu- [4] şağından öbür kulak yumuşağına kadar yıkamak. İkincisi iki kolunu dirseklerinin arkasıyla birlikte [5] yıkamak. Üçüncüsü başını dörtte birine sürmek. Dördüncüsü iki ayağını aşık kemikleri [6] ile birlikte yıkamak. **Teyemmümün dört farzı**. Su bulunmayan yerde ya da su bu- [7] lunup da onunla istimal etmeye özrü olan adam birincisi niyet etmek. İkincisi toprak [8] cinsinden olan şey bulmak, yuvarlak taş, kireç, kum gibi. Üçüncüsü iki elini bir kere vurup [9] yüzüne sürmek. Dördüncüsü iki elini tekrar vurup, kollarına sürmek. Yüzünde, kolunda, elinde [10] sürülmedik yer bırakmaz. **Guslün üç farzı**. Birincisi ağzını çalkalamak. [11] İkincisi burnunun içini çalkalamak. Üçüncüsü kalan bedeninin hepsini bir kere su [12] ile yıkamak. Emri ma’ruf ile nehyi münkerdeki ikisi: birincisi bir Müslümanın, Müslümana iyiliği [13] buyurması, ikincisi kötülükten döndürmesi. **Hayız ile nifasta iki farz**. [14] Hayız demek akıl balığ kadından gelen kandır. Azı üç gündür. Beş de sürer, sekiz de [15] sürer, on da sürer. Onu geçmez. Onu geçip görünen hayız değildir, hastalıktır. Hayız [16] vaktinde namaz kılmaz, oruç tutmaz, mescide girmez, hacca gitse tavaf etmez, cinsî münasebette bulunmaz, hatta [17] göbek deliği ile diz kapağı arasına erkek yaklaşmaz, haramdır, büyük günahlardandır. Bunu helal kabul edip, [18] haram olduğuna inanmayıp, cinsî münasebette bulunan kâfir olur, Allah’a sığınırım. Namaznı ödemez, orucu gününe bir gün öder.

(s. 8) [1] Hayız vakti (hali) bitse o an

aşamaz. Ol künnü da birsi kalğan künleri bilan töler. Adeti bolğan katın adetine köre 'amel [3] eter. şerī'atda arıv künleni sanı azı on beş kündü. Köbünde marda çokdu. Meselâ bir katın on künde [4] arıv bolmayın, kan kelib tursa, ol hayızını on künün hayızğa tergeb, kalğan on beş künnü arıvğa [5] tergeb, cuvunub, ol on beş künnü namaz kılar. Ol on beş künden başlab dağıda on künnü hayızğa [6] terger. Bilay tergeb 'amel eter. Buvazlıkda kelgen kan avruvdu. Anicün namaz koymaz. Ekinci(si) nifas. Nifas degen [7] katın kozlağan zamanda kelgen kandı. Hayzda haram bolğan zat, mında da haramdır. Azına marda çokdu [8] köbü eki cigirma kündü. Bu ekisini arasında ne vakt kan tohtab arıv bolsa, ol sâ'at cuvunub [9] namazın, orazasın başlar. Katından bolcalı cetmeyin tüşgen zatda, caratılmaklıktan bir zat [10] belgili bolsa, kol, ayak, tük, tırnak kibik billay tüşgenden soñra kelgen kan nifasdır. [11] **Bir farz 'ilm (ilmu) izlemek.** [12] 'İlm izlemek farzdır. Erkişi bolsun, katın bolsun, etgen kulluğun ne bolğanın bilib etmeyd. [13] İşlemekligi farız bolğan zatnı bilmeklik da farzdır. Vâcib bolğanı vâcibdir, sünnet bolğanı [14] sünnetdir, sevâb bolğanı sevâbdır. Ya'nî bir kimse farzını da, vacibni da, sünnetni da, sevabını da, [15] işlese, işlegeni farz mıdır, vacib midir, sünnet midir, sevâb mıdır bilmede, ol kulluk [16] calsız, sevâbsız kalır deb korkuv bardı. Temmet. [17] Ketebehü abdülfakir ilâ rahmetullahü'l-kadir (?) [18] İsa veled-i Muhammed Mirza ed-Dağistani [19] el-Andeli el-Kelavi. Rahmetü'l-bâri. [20] Amin.

yıkanır, namazına başlar. Ramazan'da günün yarısında temiz olursa, ondan [2] (sonrasında) akşama (kadar) yemez (orucu bozamaz). O günü de diğer kalan günleriyle öder. Adet (halinde) olan kadın adetine göre hareket [3] eder. Şeriata göre temiz günlerin sayısı (en) az on beş gündür. Çoğunda ölçü yoktur. Meselâ bir kadın on günde [4] temiz olmayıp, kan gelmeye devam ederse, o hayzın on gününü hayızdan sayıp, kalan on beş gününü temizden [5] sayıp, yıkanıp, o on beş günde namaz kılar. O on beş künden başlayıp yine on günü hayızdan [6] sayar. Böyle hesaplayıp hareket eder. Gebelikte gelen kan hastalıktır. Onun için namazı bırakmaz. İkincisi nifas. Nifas demek [7] kadın doğurduğu zaman gelen kandır. Hayızda haram olan şey, bunda da haramdır. Azına ölçü yoktur, [8] çoğu kırk gündür. Bu ikisinin arasında ne vakit kan (gelmesi) durup, temiz olursa, o an yıkanıp [9] namazına, orucuna başlar. Kadından, vakti gelmeden, çıkan şey, yaratılıştan ötürü bir şey [10] açık bir şekilde anlaşılırsa, el, ayak, tük, tırnak gibi böyle (şeyler) çıktıktan sonra gelen kan nifastır. [11] **Bir farz ilim aramak.** [12] İlim aramak. Erkek olsun, kadın olsun, ettiği kulluğun ne olduğunu bilip yapmıyor. [13] İşlenmesi farz olan şeyi bilmek de farzdır. Vacip olanınki vaciptir, sünnet olanınki [14] sünnettir, sevap olanınki sevaptır. Yani bir kimse farz da, vacip de, sünnet de, sevap da, [15] işlese, işlediği farz mıdır, vacip midir, sünnet midir, sevap mıdır bilmede, o kulluk [16] karşılıksız, sevapsız kalır diye (bir) korku vardır. Bitti. [17] Yazan (kopya eden) kul fakir, ilâ rahmetullahü'l-kadir (?) [18] Dağıstanlı Muhammed Mirza oğlu İsa [19] el-Andeli el-Kelavi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. [20] Amin.

Eserin Arap Harfleriyle Basılmış Şekli

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

عاقلی با ایغ مسلمان آدامغه

ایرکشی بولسون قادین بولسون بلیب عمل آیترکه بوتو تئده قرق قرض
باردی + یدیسی ایمانده در + بیسوی سلام دادیر + اون ایکی سی نمازده در
تور تیبی بدزدده در + تور تیبی تیبی تمده در + اوچوسی جو مقلقه در
ایکی حیض بله نفاسده در + ایکی امر معروف نهی منکر در + بریده علم از لیمکده
یلاز باریبی قرق بولادیر + ﴿ایمان فرضی حی دی دیک﴾

برنجی سی الله تعالی غه اینامت + اینچی سی ملائک لره انامت +
اوچونچی سی کتاب لارغه انامت + نور تیبی سی بیعبیر لرغه انامت +
پیشچی سی قیامة کونکه انامت + التیبی سی هار بر امان لیت و هار بر اشقیق
کیکلرله میکلرک یلان برکه الله دان بلغانی نا انامت + جتی سی اولکین
دین صکره تریب الله فی بیورغان جرینه جیلقلقه انامت *

برنجی سی الله انامت دیک الله نیک انانک

الله تعالی بردی باردی تکیراوشاغابی جو قدا و کده ده تیولد و سولده ده
آرتله ده الداده تیولد و هار بر جیره حاضر در اول الله تعالی کورمه کین
جیری یانی کین جری جو قدا و الله کورمیک لیکنه جو جو قدا و یوجیره دی
دیبا و زری جو قدا و هار بر ادمینی قانندان جانندان کین نه جو قدا و هار زانی

جرا

جَزَا تَوْجُوْا وَلْتَوْجُوْا وَلَكِيْنَ لِيْ تَرْتَوْجُوْا لِدُوْدَانِيْ جَزَا تَعَانِيْ بِنَزَاتٍ جُوْدُوْا وَادِيْ
جُوْدُوْا وَخَرِيْكَ بُوْلَقَتْ يُوْلُوْدُوْدِيْ اَنَا نَدِيْمٌ ﴿اِيكچي سي ملائكة لركه انا نوديدك﴾
مَلَاِيْكَ لَرَبِّيْ كَيْفَ اَللّٰهُ فِيْ قَوْلِهِ دِيْدِيْلَارُ اَللّٰهُ تَوْلَقَتْ اَيْتِه دِيْلَرُ كُوْرَبِّيْ قَاغِيْ
اِيْجَعَانُ چَا قَلِيْ اَللّٰهُ بَرْعَا صِيْلَقْ اَيْتِيْمِيْلَر اَشَا مَا يَلَا مَرَا جِيْمِيْلَر اَرْكِيْكَ لِكْ تَشِيْ لِكْ جَرُوْت
مِيْلَر كُوْبُوْلُوْر اَلَا رَبِّيْ سَا نَلِيْرُنْ اَللّٰهُ دُ بَا شَخْه كِيْشِيْ يَلِيْمِيْ دِيْ يُوْر اَللّٰهُ كَسِيْ يَلِه دِيْ اَلَا رَبِّيْ
اَمْرِيْلَه جَرُوْيُوْلُوْر كِيْ كُوْلَدَه دِيْ كِيْ جِيْر دَه اَدَامْ لَارَبِّيْ بَرَكَه سِنَه جَرُوْيُوْلُوْر كُنَا هِنْ تُوْايْنِ
جَزَا رَغَه اَلَا رَبِّيْ اَتَلِيْ سِيْلِيْ جَزُوْ جُوْمَلَاِيْكَ لَر دِيْ ﴿كِرَا مَا كَاتِيْن﴾ كِيْ اَوْلَكِيْن نَمَانْدَه
بُرَكِيْسِيْئَه قِيْرَغَه كِرَه دِيْلَر اَوْل اَدَامْ غَه اِيْمَانْ اِسْلَامْ صُوْرُوْر غَه اَلَا رَبِّيْ اَدَلِيْ مُنْكَر
وَنَكِيْر دَر اَلَا رَغَه جَوَابْ بِيْر تُوْايْنِيْ جَوَابْ سُوْ قُلُوْر قِيْلِيْ مَلَاِيْكَ لَر فِيْ سِيْلِيْ لَرِيْ عَزْر اِيْل
وَاِسْر اِيْل وَمِيْكَائِيْل وَجِبْر اِيْل دَر عَزْر اِيْل جَانْ اَلْوَجُوْ اِسْر اِيْل صُوْر تُوْايْنِيْ لُوْبْ تُوْايْنِيْ
اَللّٰهُ فِيْ بُوْيُوْر غِيْ نَجْمَانْ كِيْلَسَه دُنْيَا فِيْ خَرَابْ اَيْتُرْ كَه مِيْكَائِيْل رُوْقَلْتِيْ اَوْ تُوْجُوْ سِيْدِر
جِبْر اِيْل اَللّٰهُ بِلَانْ بِيْغِيْبِر لِيْ اَوْ تَا سِنْدَه وَجِيْ جُر تُوْجُوْ كِيْلَه جِيْر اَللّٰهُ فِيْ سَلَامِيْ اَلَا رَغَه
بُوْلَسُوْن ﴿اَوْل قَبْر دَه سُرْعَانْ مَلَاِيْكَ لَر فِيْ جَوَابِيْ﴾ اَللّٰهُ رَبِّيْ وَجِيْ بِنَبِيْ وَكَلَامْ دِيْنِيْ
وَالْقُرْآنْ اِيْمَانِيْ وَالْكَعْبَه قِيْلَتِيْ وَالْمُوْسُوْنُ كَلَهْمُ اَخْوَانِيْ وَالْمُوْمِنَاتُ كَلَهْمُ اَخْوَاتِيْ
وَالشَّيْطَانُ عُدُوِيْ وَالسَّنَّةُ اِعْتِقَادِيْ وَاَلِيْ اَللّٰهُ الْمَصِيْرُ ﴿
﴿اَوْجُوْ نِيْجِيْ كِتَابْ لَارَغَه اَنَا نَمَقْ﴾
كُوْلْدِيْنْ جُوْنْدَا تُوْرْتُ كِتَابْ اَيْتِكِيْن دِيْ بَاهَرِيْ سِيْ حَقَقْ يِلَارْ تُوْرَبِّيْ سِيْ اَلُوْ كِتَابْ
جُوْرُوْ سِيْ چِيْرَا قِيْ اَيْتِكِيْن دِيْ اَوْل جُوْمَزْ كِتَابْ اَيْتِه اَوْ نُوْسُوْ اَدَمْ عَلِيْهَ السَّلَامْ غَم

أَوْ نُوسُوا إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ غَه أَيْلَهُ سِي سِيْث عَلَيْهِ السَّلَامُ غَه أَوْ نُوزُوا
 إِدْرِيسَ عَلَيْهِ السَّلَامُ غَه أَيْكَنْدِي أَوْلُ نُورَتِ الْوَكْتَابِ زَبُورَتِ نُورَاتِ الْإِنْجِيلِ قُرْآنِ دَر
 بِلَانِ دَانِ زَابُورِدَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ غَه نُورَاتِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ غَه الْإِنْجِيلِ عِيسَى
 عَلَيْهِ السَّلَامُ غَه قُرْآنِ بَرْنِي بِيغْنَبِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَه أَيْكَنْدِي دِي
 جَاهِزِيْلِي كِتَابِ بُولُوبِ أَيَمَه كَيْنِ دِي حَبْرَائِيْلِ فِي كُلِّهِ جِيْلِيكِي بِلَانِ اللَّهُ دَانِ وَحِي
 بِلَانِ كِلُوبِ حَبْرَائِيْلِ بِيغْنَبِرِهْ أَوْرِ يَتَكْنِي دِي كِتَابِ لَارِي بَارِي سِي حُكْمُونِ قُرْآنِ بُولُغَانِي
 بُولُغَا لَارِي حَيْثُ مِيكَ لِكْ بِلَانِ قُرْآنِي حُكْمُ قِيَامَةِ كُونَكِهْ دِي رِي بُولُغَا تَيُولُدِ كِتَابِ
 لَارِي بِلَانِ نَانِدِمِ ﴿دِي تَوْجِيحِ بِيغْنَبِرِ لَرِغَا اِنَا مُقَدِّمِ﴾

اللَّهِ اِدَامِ اَمْرِي لِي مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَوَايَكِي سِي اَوْرِ تَايِنْدَهْ كِي لَكِي نِ بِيغْنَبِرِ
 اَبِي قَالِغَانِي جَوْرَجِي كَرْمَا نُورَتِ سِيكْ بِيغْنَبِرِ بَارِي دِي بِلَانِ فِي اِيْجِنْدَهْ قُرْآنِدَهْ اَبِي اَذْكَرْ لِي بَرَكَهْ
 بِلَزَكِهْ بُوْرُجِ بُلْغَانِ حَبْرِي مَا سَكْرِي بِيغْنَبِرِ دَرِ اِدْمِ اِدْرِيسِ نُوحِ هُوْدِ صَالِحِ اِبْرَاهِيْمِ
 اِسْمَاعِيْلِ اِسْحَقْ يَعْقُوْبُ يُوْسُفُ لُوْطَا مُوسَى هَارُوْنُ شَعِيْبُ ذِكْرِي اِيْحِي عِيسَى
 دَاوُدُ سُلَيْمَانُ اَلْيَاسُ اَلْيَسْعُ ذُو الْكِفْلِ اَيُّوْبُ يُوْنُسُ ذُو الْقَرْنَيْنِ عَزِيْرُ لُقْمَانُ
 مُحَمَّدٌ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ اَجْمَعِيْنَ ذُو الْقَرْنَيْنِ وَعَزِيْرُ وَلُقْمَانُ بُو اِجُوْنَهْ عَالَمِ لَرِي
 كِي دِي دِي بِيغْنَبِرِ كِي دِي دِي شَيْخِ كَرْتِي سِي نِي بَرَا اللَّهُ تَعَالَى بِلَدِي مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 بِيغْنَبِرِ لِي سِي دِي اَبِي اَمْتِي دَا اَمْتَلِي سِي سِي سِيْدِي مُحَمَّدِي اَبِي اَتَا سِي عَبْدِ اللَّهِ اَبِي
 اَتَا سِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ اَبِي اَتَا سِي هَا شِيْمِ اَبِي اَتَا سِي عَبْدِ الْمَنَّانِ دَرِ مَكْدَهْ تُوْغَانِي مَدِيْنَهْ
 غَاهِجْرَهْ اَيُّوْبُ اَنْدَهْ اَوْلَكِيْنِي اَبِي شَفَاعَتِيْنَ بَرَكَهْ اللَّهُ نَصِيْبِ اَيُّسُوْبُ

بِسْمِ اللَّهِ

(بَشْرِي قِيَامَةً كَوْنُكَ اِنَا مُقَدِّرُ دِيَاكُ)

اول الى بركوندي اسرافيل صورني بركره اوروب الله دان باشخه هار جاني بولغان
نات اولوب كوكلرده جبرلرده بوزللقدو جل بودنيان جالغانان ماموق كيك ايلاندير
لقدي يلاي بولغاندا نسكره دنيا ايكي جكر ما جلني بوشقا لبقدي داغيداه باغي صور اور ككده
اولكيين ليده اور بولوق قيرلرندان قوبوب عرضان توزونه كيلر ككديلر ايچق قمي اوبولوب
بئغينر لار شيخلار عالملر شهيد لر بولسا سا بلامر كيملر يلان كيلور لر قوايلري تار بيلر
قواي ارتقا جنتكه كور بوزن الله الازدان اسون لنا هي كوب جمعه غه كور بوزن الله اندان
صاقلاسين صراطند حقله جمعه مني اسونه قرلغاندي قلدان انجه در قليچدان كسكند
بيش جوز چلقار وشد و بيش جوز چلق توزدي بيش جوز چلق انشدي ادم الازدان كيسي
كون جاشناغان كيك كيسي جلدوز اوچغان كيك كيسي چايخان ات كيك كيسي حيوان
كيك تورث اياقلىنجه ارا دان اوته ركديلر كيسي او تيركه كوچندين كيله بن جمعه غا

توشه ركديلر الله بوزن اندان ساقله سين (التنجي سي قلدر در)

دنياده بولغان و بولقت خير و اما نلق الله ايمان سالغان ادا مني يما بوق كافر بولغان
ادا مني كافر لغو باريسي كيسي سويميك كيو و راضى لغو بلاق بركه الله دانله الله كافر لغوي
ادا ماضور بلاق بير ميدي ادم كسي سوپوب راضى بولوب الهه يول ايسه الله تعالى الله
ايمان سالن قلق ايتكين ادا مني سوپوي انكه اشخلفدا ايتهدى والله ايمانده سالمان
بويك بيرمكن ادا ملارغا الله راضى بولمايدي ابروده كور ميدي الارغا اشخي لقده ايتميدي

بوزن الله الازدان ساقله سين (جنتي سي والبعث بعد الموت اولكين دين صلحه)

تَرْتَلِيكَ اِيْتَان مَقْدِرُ ﴿ بِالْاِيْمَانِي جَيِّ فَرَضِي دَرْمُو عَرَجِي سِي اَمْتِ بِاللّٰهِ وَمَلَايِكَتِي
وَكُتْبِي وَرُؤْيِي وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْقَدْرِ خَيْرِهِ وَتَشْرِيهِ مَرَّ اللّٰهُ تَعَالٰى وَالْبَعَثِ بَعْدَ الْمَوْتِ دَر
اسلامني فرضي بيش در ﴿ صَوْمُ وَصَلَاةُ حَجُّ وَزَكَاةٌ وَكَلِمَةُ شَهَادَةٍ
شَهَادَةُ دِيكَيْن جُرْكَك بِلَان اِيْتَانُوبُ تِلْكَ بِلَان خَلَطُ سِي زَايْتُوبُ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا
اللّٰهُ وَاشْهَدُ اَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ دِيكَيْن مَعْنَا سِي مَيْن شَهَدَلَق اَيْمِين كِي رِي كِسِي
قُلْتُ اِيْتَرَكِي تِي شَلِي بُو دِيْن بَا شَغِي اللّٰهُ بُولَغَانِي نَا قَوْلَق اِيْتَرَكِي تِي شَلِي بُو اللّٰهُ كِسِي بَار دِي
دَا عِيْدِي مَيْن شَهَدَلَق اَيْمِين كِي رِي مُحَمَّدٌ بِيغْبِرُ اِنِّي قَوْلِي وَهَمْدِي اِنِّي قَوْلِي بِلَاة كِسِي
اَر اَسِيْدَا سِي لِي كِي لِه جِي سِي بُولَغَانِي نِه ﴿ اِي كِنَجِي سِي اُو رِزَا ﴿ رَمَضَانَ اِيْتَانَا
صِيَا حَلَاك اَخْتَامَا دِي رِي جِيْن اُو رِزَا دِي بُو زَعَان اِنَا نَلَا رِزَا نِه سَا قَلَا تِي اللّٰهُ رَا جِي
بِلَغِي اُو چُونِه اُو رِزَا تُو مَت ﴿ اُو چُو نَجِي سِي ﴿ زَكَاة دِي بُو رَج اِيْتَكِيْن مَالِي مَلْكُو
بُولَسَا زَكَاة بِي رَمِيك لِك ﴿ تُو رِي تُو نَجِي سِي ﴿ حَج كَعْبِي غَا بَار غِي كُو چُون دِيْن
كِي لَكِيْن اَدَا مَغِي كَعْبِي غَا بَار بَا اَنْدِي شَرْط لَرِيْن بِيْتَر مِيك لِك ﴿ بِي شِي جِي سِي ﴿
بِي شِي وَفْت نَمَا زِي قَلَمَق نَمَا زِيْن فَرِي ضَلَرِي تَشِي اَلْتِي بَار سِي دِه اُوْن اِي كِي دِي تَشِيْدَا اَلْتِي سِي
بِي رِي نَمَا زِي سُو بُولَان كِي مِيْن نَمَا زِي لَا ي اِيْدَسْت اَلْتِي ﴿ اِي كِنَجِي سِي ﴿ جَا رِي جِيْن كِي مِيْن
نَمَا زِي قَلَمَان جِي رِي اِي رِي قَلَمِي ﴿ اُو چُو نَجِي سِي ﴿ عَوْرَاتِيْن جَا يَمَا قَدِر تُو رِي جِي سِي ﴿ وَفْتِي
بِي لِي كِي ﴿ بِي شِي جِي سِي ﴿ قَلْبِي غِي تُو زُو رِي مَقْدِر ﴿ اَلْتِي جِي سِي ﴿ نِيْت اَيْمِيك دَر نَمَا زِي
اِي جِي دِه اَلْتِي سِي اللّٰهُ اَلْبَر دِيْب قُلَا ق قَاتَا ق ﴿ اِي كِنَجِي سِي ﴿ اُو رِه تُو رُو ب قَلَر عَا قُو رُو نَان
كَلِكِيْن اَدَا مَغِي اُو رِه رُمَا ق ﴿ اُو چُو نَجِي سِي ﴿ قُرْآن دَان بَر شِي اُو مَق ﴿ تُو رُو دُو نَجِي سِي ﴿

لِكُونِ

كُلُّهُ أَوْجُ كَرَّمَ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ دِيرْجَقْ (بیشنجی سی) (سجود اوج کره سبحان ربی کلامه
دیر قدر) (التنجی سی) (أرث التَّيْمَانَ عَمَّا وَلَوْ رَمَقَ الْعِيَا تَوَّ بِتَدِيرْ قَدَرَه) (ایدینی
تورت فرضی) (بر ی باین جومق باشی توك بته تَدِيرْ صَقَال بُونَه قَدَرَه) (بر قولاه جوم
شاعندان ابر قولاق جوم شاعنه قَدَرَه جومق) (ایدنجی سی) (ایکی بله کین چنا چقله ی ابر قولاق
جومق) (اوجونجی سی) (باشی توك بته برینه مسح اتمیک) (دور وونجی) (ایکی یاغین اچمکلر
یلان برکه جومق) **(تیمنی تورت فرضی)** (سوتایلمغان جیرده اید سوتای
یلان ائی یلان استعمال ایتیکه عذر بولغان ادام) (برنجی نیت اتمیک) (ایدنجی سی) (جیرنی
تومغان بولغان زان تاهاق تویلاق تاشتر قوم کیک) (اوجونجی سی) (ایکی قولون برکه ابر
بته سلاق) (تور وونجی) (ایکی قولون داغنه اور و بلیکلرینه سلاق بته بله کینه قولونده
جمله کین جیرن قویان) **(جومنا قلیقنی اوج فرضی)** (بر ی اوزون چایقماق
ایدنجی سی) (نور تونواچین چایقماق) (اوجونجی سی) (قالغان چارخنی بار باین برکه سوتای
یلان جومق) (امر معروف بله نهمکرده غی ایکی سی) (برنجی سی) (بر مسلمان بر مسلمانکه اشخاقتی
یورماق) (ایدنجی سی) (أما نلقندان قایتارماق) **(حیض یلان نفاسه ایکی فرضی)**
حیض دیکین عاقلی بالغ تیشی رودان کنلکین قانده ازی اوج کوند بیش ده ذاتوختار سکرده دا
توختار اون ده ده توختار اوندان اوزماز اوندان اوزون کورونکین حیض بولوندا و رود و حیض
وقته نماز قلمان اولمدا و نماز مسجد که کومیز حج که بار ساطوان ایتیمز جماع ایتیمز حتی
کیدی یلان توبوغوا اورتارنا ایرکیشی جوق بولما حرلمه اولو کناهله دانکه ائی حلال کور
حرلمه لغینا انا ایمان جماع ایتکین کار بولور نعوذ بالله نمازنی تویلز اوزاننی کونونه برون تویز

حیضه وقتہ بئسہ اول ساعت جو وور نماز باشا از رمضانہ کوئی جارمندا اریو بولسا اندا
 اکر کہ اشامان اول کوئی دہ برسی قالغان کونلری بلان تولىر عادی بولغان قاتر عادتہ کورہ عمل
 ایتر شریعتہ اریو کونلہ فی سانی ازی اون بیش کونلری کوبونہ ماردا اچوقدومشلا بر قاتر اون کونلر
 اریو بولماین قان کیلیت تورسا اول حیضه یون کوبون حیضه سه ترکیب قالغان اون بیش کوئی اریوغا
 ترکیب جو تون اول اون بیش کوئی نماز قیلر اول اون بیش کونلر باشلا داغیدہ اون کوئی حیضه
 تیرلری بلان ترکیب عمل ایتر بولر لقاہ کیلیکین قان اور وروان جون نماز قویمان (ایکینجی قاس) نفاست کیلیکین
 قاتر قورالغان زماندہ کیلیکین قانہی حیضه حرام بولغان ذات مندہ داحرامدہ اریو نماز اچوقدوم
 کوبولکی حکم کونلری بولایکینبی اریسندہ نه وقت قان توختاب اریو بولسا اول ساعت جو
 نمازین اور زاسین باشلا قاتر تان بولجالی جتمین توشکین زانده جرات لعلقدان بر زان
 بلکلی بولسا قول ایاق توك ترناق کیك بلائی توشکین دین صکرہ کیلیکین قان نفاست
 بر فرض علم ازلیمک

بر فرض علم ازلیمک

علم ازلیمک فرضدہ ازلیمک بولسون قاتر بولسون ایتکین قولوغون نه بولغان بولسا ایتکین
 اشلہ مک لکی فرض بولغان زاتنی بایمکک دہ فرضدر واجب بولغان واجبه سه بولغان
 سنه دیر قاتر بولغان توایدیر یعنی بولکسه فرضده واجبه سه سنه نیده ثواب نیده
 اشلہ سه اشلہ کنی فرضمید واجب مید سنه میدی ثواب میدی بیلہ سه اول قوللق
 جالسر ثواب سرتا لوزدیب قویغو یازدی تمت

کتبه العبد الفقیر الی رحمة الله العتیر
 عیسی ولد محمد عزیز الداغستان
 العتدی کلای رحمتی
 ۱۱۴۲۳

﴿ اداره یمه مکتوبلر ﴾

﴿ قره جایند ﴾

هرمئلو محرر افندی:

ایلیروس دانغی جراننده کوبانسی
اوبلوسته مربوط قره جای نامنده مسلمانلار
اون بر آولدان عبارت اونوز بیس بیکن
زیاده جان نفوس حساب اولونوبور. شو
قدر مسلمان اما ایچلرنده علم و معرفت
صاحبی و بیلک عاشقی وارمی یوقمی:
بن دیمه بیلریمکه وارم اما یوقم. اولسه
ایدی-شو قدر مسلمان ایچنده هم روحانی
هم دنیوی علم اوقونان یکی اصول اوزره
بی اسلام مکتبی اولور ایدی - یوقمده
هر بر آولده نه قدر مسجد و مدرسه وار
ایسه ده علم اوقودان معلم و اوقویان معلم
یوقمده اولانی ده اولدیمده اون سنه ایچنده
عرب لساننده و کرک آما دیلی اولان ترک
دیلمده اولسون بر مکتوب یازمه مایبورلار.
هم قرائت و هم کتابت تعلیمی یوقمده هبی
اسکی اصول اوزره در.

اگر بزم ایچروم زده علمه هوسلی،
علم و معرفت صاحبی و ملت خادمی
دنیا دان خبردار بایلابریز شو اسکی اصولده
اولان اون بر مدرسه بی یکی اصوله - وویل
ایدوب یکی اصول اوزره تدریس اولنمنسه
حالشه لر ایدی بو ایش بر سنه نلر قنده
اوله پیلور ایدی و هم اوج دهرت سنه
ظرفنده اوقونان علمک بر سنه ده تدریسی
خارج احتمال دکلمدر. و هم معلم و متعلملرک
چاشدقلری و کوردوکلری زحمتلر نافله
کیمبوب عندالناس و عندالله مقبول اووب
یومالجزاده دخی بیوک درجه لره نائل
اولور ایدیلر.

قره جایلی تیردی قریه سندن
اسماعیل افندی آقبای ارغلی

- [1] İdareye Mektublar
[2] Karaçaydan
[3] Hürmetlü muharir efendi
[4] Elbrus dağı civarında Kubanski [5]
Oblosta merbut Karaçay namında Müslüman-
lar [6] On bir avuldan ibaret otuz beş binden
[7] ziyade can nüfus hesab olunuyor. Şu [8]
kadar Müslüman amma içlerinde ilim ve marifet
[9] sahibi ve bilmek aşığı var mı, yok mu?
[10] Ben diyebilirim ki var ama yokdur. Olsa
[11] idi şu kadar Müslüman içinde hem ruhanî
[12] hem dünyevî ilim okutan yeni usûl üzere
[13] bir İslam mektebi olur idi. Yokdur. [14]
Her bir avulda ne kadar mescid ve medrese
var [15] ise de, ilim okutan muallim ve okuyan
müteallim [16] yokdur. Olanı da, olduğu da, on
sene içinde [17] Arab lisanında ve gerek ana
dili olan Türk [18] dilinde olsun bir mektub
yazamayolar. [19] Hem kıraat ve hem kitabet
talimi yokdur. Hepsi [20] eski usûl üzeredir.
[21] Eğer bizim içlerimizde ilme hevesli [22]
ilim ve marifet sahipleri ve millet hadimleri
[23] dünyadan haberdar baylarımız şu eski
usûlde [24] olan on bir medreseyi yeni usûle
tahvil [25] edüb yeni usûl üzere tedris olun-
masına [26] çalışsalar idi bu iş bir sene zarfın-
da [27] olabilür idi ve hem üç-dört sene [28]
zarfında okunan ilmin bir senede tedrisi [29]
haric-i ihtimal değildir. Ve 54 hem muaallim ve
müteallimlerin [30] çalışdıkları ve gördükleri
zahmetler nafiye [31] gitmeyüb ind-el nas ve
ind-Allah makbul olub [32] yevm-ül cezada
dahi büyük derecelere nail [33] olur idiler.

[34] Karaçaylı Teberdi karyesinden

[35] İsmail Efendi Akbayoğlu.

*İsmal Akbay'ın mektubu,
Tercüman Gazetesi, Sayı: 39
17 Nisan 1906, Bahçesaray, s. 2.*

İsmail Akbay

KAYNAKLAR

- ABAYLANI, İsmail; İsmail Akbaylanı (1926), Bizni Küçübüz, Bizni Ceribizd / Karaçay bla Malkar Tilde Ullulağa Elible, Moskova.
- ADİLOĞLU, Adilhan (2005), Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ: Metin-Aktarma-İnceleme, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ADİLOĞLU, Adilhan (2006). Karaçay-Balkar Türkçesiyle Basılmış İlk Kitap Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ, Ankara, Birlik Matbaası.
- AKBAYEF, İsmail (1924) Ana Tili, Batalpaşinsk.
- AKBAYLANI, İsmail (1916), Ana Tili, Tiflis.
- AKBAYLANI, İsmail (1991), Zikirle-Mavlut, (Haz: Abul-Kerim Bayramuklanı), Çerkessk.
- AKBAYOĞU, İsmail (1906), “Karaçaydan” Tercüman Gazetesi, Sayı: 39, Bahçesaray.
- ALİYLANI, Umar, C. (1927), Caññı Karaçay Elible, Moskova.
- ATA, Aysu (2009), “Türk Dillerinde +IA Çokluk Eki”, International Journal of Central Asian Studies, V. 13, s. 89-99.
- BASKAKOV, N.A. (1966), Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası, Nalçik, Kabartı-Malkar Kitab Basma.
- BİLİMGOTLANI, Münir; Raşid Laypanlanı (1975), “Leninni Bayrağı Gazetni Tuvğanı Emda Ösüv Colu”, Zamannı Avazı, Çerkessk.

- ÇAĞATAY, Saadet (1951), "Karaçayca Birkaç Metin", Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, C. IX, Sayı: 3, Ankara, s. 277-300.
- DOĞAN, İsmail (2000), "Karaçay-Malkar Türklerinde Din ve İçinde Dinî Manzumeler Bulunan Bir Mecmua", Kafkasya'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri, Bakü-Azerbaycan, 9-11 Aralık 1998, İstanbul, s. 201-2016.
- EL-BALKARÎ, Hacı Lokman Asanî (1909), Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ, Temirhan-Şura, Matbaatü'l-İslâmiyye.
- EL-KARAŞAY, İsmail Efendi ibn Yakub (1912), Kitabü'l-İmân ve'l-İslâm, Temirhan-Şura, Matbaatü'l-İslâmiyye.
- GOÇIYAYEVA, S.A.; H.İ. Süyünçev (1989), Karaçay-Malkar-Orus Sözlük, Moskva, İzdatelstvo «Russkiy Yazık».
- GUZELANI, J.; A. Jappulanı, İ. Ahmatlanı (1996), Karaçay-Malkar Tilni Anglatma Sözlüğü, Tom: I (A-J), Nalçık, El-Fa Kitap Basma.
- GUZELANI, J.; A. Jappulanı (2002), Karaçay-Malkar Tilni Anglatma Sözlüğü, Tom: II (Z-R), Nalçık, El-Fa Basma Ara.
- GUZELANI, J.; A. Jappulanı (2005), Karaçay-Malkar Tilni Anglatma Sözlüğü, Tom: III (S-Ya), Nalçık, El-Fa Basma Ara.
- HAŞHOJEVA, R. H. (2003), "Pisateli Kabardino-Balkarii", Bibliografiçeskiy Slovar, Nalçık.
- HATUYEV, R.T. (2014), Çokuna Efendi, Çerkessk.
- HUBİYLANI, Osman (1982), Caşav bla Fahmu, Çerkessk.
- HUBİYLANI, M.A.; A.A. Süyünçlanı, K.T. Laypanlanı (1988), Karaçay Literatura, Çerkessk.
- NEVRUZ, Yılmaz (1981), "Karaçayca Bir El Yazması Mecmua ve Yusuf Hacı'ın Dinî Manzumeleri", Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 218, Ankara.
- NEVRUZ, Yılmaz (1999), Birleşik Kafkasya Dergisi - Şiir Özel Sayısı, S. 18, Eskişehir.
- PEKACAR, Çetin (2007), "Kumuk Türkçesindeki Arapça Alıntı Kelimelerde Son Ses /U/ Meselesi ve Türkçe-Arapça İlişkileri", IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 2000, II. Cilt, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/II, s. 1465-1473.
- PRITSAK, Omeljan (1959), "Das Karatschaische und Balkarische", Philologiae Turcicae Fundamenta, Tomus Primus (Cilt:1), A.D. MCMLIX (1959), s. 340-368.
- PRÖHLE, Wilhelm (1909), "Karatschajische Studien", Keleti Szemle, No: 10, Budapest, s. 215-304.
- PRÖHLE, Wilhelm (1914-1915), "Balkarische Studien", Keleti Szemle, No: 15, Budapest, s. 165-276.
- SÜYÜNÇEV, H.İ.; H.İ. Urusbiyev (1965), Russko-Karaçayev-Balkarskiy Slovar, Moskva, İzdatelstvo «Sovetskaya Entsiklopediya».
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri - I; Fiil: Basit Çekim, (2006), (Red. A. B. Ercilasun, L. Karahan, M. F. Kirişçioğlu), Ankara, TDK Yayınları: 879.
- URUSOV, S.B.; R.T. Hatuyev (1997), İzvestniye Lüdi Karaçayev-Çerkessi Kratkiy Biografiçeskiy Slovar, Çerkessk.